

Az élethez való jog

Szerző: SÁNDOR Judit

Affiliáció: Central European University, Bécs

Rovat: Alkotmányjog

Rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András

Lezárás dátuma: 2022.02.10

Idézési javaslat: SÁNDOR Judit: „Az élethez való jog” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) <http://ijoten.hu/szocikk/az-elethez-valo-jog> (2021). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

Az élet védelme olyan alapjog, amely egyúttal alapfeltétele is más jogok érvényesülésének. Az emberi élet tisztelete és védelme filozófiai és teológiai alapokra épül, és a számos más jog forrása és előfeltétele is egyben. Mind az alapjogok, mind az egyetemes emberi jogok része, ezért egy rövidebb általános kitekintés után térünk rá az alapjogi keretekre, illetve az emberi élethez való jog és más jogok kapcsolatára. A magyar jogelméletben és alkotmányos gyakorlatban az emberi élet tisztelete a legszorosabb kapcsolatban az emberi méltóság tiszteletével áll. A legújabb biotechnológiai beavatkozásoknak köszönhetően mind az élet határainak, mind pedig az emberi test határainak a kérdése ma már élénk viták kereszttüzebe került. Ezeken a határterületeken keletkezik a legtöbb jogvita manapság, ezért e fejezetben ezekre a kihívásokra is kitérünk. Az élet kezdete és vége medikalizálódott a mesterséges reprodukciós eljárások és a mesterséges életfenntartó kezelések révén. Az emberi jogi dokumentumok mellett a bioetikára vonatkozó dokumentumok az emberi lény fogalmát is használják, tovább tágítva ezáltal a védelmi kört.

Tartalomjegyzék

- 1. Az élet védelmének történeti és filozófiai alapjai**
- 2. Az emberi élet védelme az emberi jogok nemzetközi rendszerében**
- 3. Az emberi élet védelme az EJE-ben**
- 4. Az emberi élethez való jog alkotmányos megfogalmazása és kapcsolata más alapjogokkal**
 - 4.1. Az élethez való jog kapcsolata az emberi méltósággal
 - 4.2. Az élethez való jog kapcsolata az egészséghez való joggal
 - 4.3. Halálbüntetés
 - 4.4. Sérülékeny, kiszolgáltatott helyzetben lévők életének védelme
- 5. Eutanázia**
- 6. A méhmagzat védelme**
 - 6.1. A méhmagzat védelme a magyar alkotmányjogban
 - 6.2. A méhmagzat védelme és az abortuszhoz való jog az Egyesült Államokban
- 7. Az emberi élet védelme a biotechnológiák vonatkozásában**

7.1. Az embrió védelme

7.2. Embriók védelme és az őssejtkutatás kapcsolata

8. Az emberi élet védelme járvány idején

9. JEGYZETEK

1. Az élet védelmének történeti és filozófiai alapjai

[1] Alan Gewirth szerint ha létezne abszolút jog, akkor az valószínűleg az élethez való jog lenne,^[1] hisz ez a jog a legszűkebb értelmezésben is átfogja azt a mindenkire vonatkozó kötelességet, hogy tartózkodjunk mások megölésétől. A jog azonban ismer olyan helyzeteket, amikor nem jogellenes más életének kioltása a jogos védelem vagy például egy terrortámadás megakadályozása esetén. Az élethez való jog olyan alapjog, amely számos más jog alapfeltétele is egyben. Bár az egyik legalapvetőbb jog, határainak értelmezésekor gyakran természettudományos ismeretekre is hagyatkozunk. A halál beálltának megállapítása eltérő lehet egy kórházon kívüli természetes halál esetén, vagy például akkor, amikor egy egészségügyi intézményben lévő agyhalott szervét operálják ki transzplantáció céljából. Az életvédelem határainak kijelölésekor eddig egyértelmű volt, hogy a jog az ember élethez való jogát védi. Ma már azonban ez a biológiai határ sem olyan egyértelmű, ha figyelembe vesszük a transzgenikus, génmódosított élőlények, emberi géneket is tartalmazó kimérák létét.

[2] Az élet szentségére jogi kontextusban is szokás hivatkozni, de ez általános értelemben jelenti az élet tiszteletét, és ettől meg kell különböztetni az élet védelmének teológiai vonatkozásait. Az „élet szentsége” a jogi és etikai érvelésbe is bekerült, de viszonya az élet jogi védelméhez korántsem egyértelmű. Az élethez való jogot szokás már az alkotmány előtt létező alapjognak tekinteni. Bármennyire is alapvetőnek és más jogok gyakorlása szempontjából is alapvetőnek tűnik az élet védelme, eltérő társadalmi kontextusokban mást és mást jelentett. Egy rövid történeti áttekintés után az emberi jogok és alkotmányos alapjogok elemzése után kitérünk XXI. század kihívásaira is: ezek olyan alapkérdéseket feszegetnek, hogy mikor és meddig tart az emberi élet és mi is tekinthető emberi életnek, például az emberi DNS tanulmányozása és módosítása esetén.

[3] Visszatérve a teológiai gyökerekhez, a zsidó–keresztény hagyományban az emberölés tilalma eredetileg az *ártatlan* élet kioltására vonatkozott csak. Már a Teremtés könyve is utal az első ártatlan élet kioltására. Az ártatlan vére „felkiáltott a földről” Istenhez, aki Káint száműzetéssel büntette.^[2] Ez a büntetés azonban tulajdonképpen kegyelemnek minősült, hisz a törvény azt írta elő, hogy „aki embervért ont, annak ember ontsa ki véréit, mivel Isten saját képmására teremtette az embert”.^[3] Az ószövetség erkölcsi tanítása nem zárta ki az emberölés lehetőségét, de azt bizonyos előre megállapított, általánosan ismert és elfogadott feltételek közé szorította. Mózes öt könyve sok olyan bűnt is felsorol, amelyért halálbüntetés járt. Az ötödik parancsolat mondja ki, hogy „Ne ölj!”.

[4] Az újszövetség is tartalmazta az emberölés ószövetségi tilalmát, de a vérbosszú lehetőségének átvétele nélkül. A gyilkosságot nem a földi, hanem az örök élet elvesztésével büntette. „Aki gyűlöli testvérét, gyilkos, márpedig tudjátok, hogy egy gyilkosnak sem maradandó birtoka az örök élet.”^[4] Ugyanakkor a gyilkosság a törvény megsértésének is minősült: „Hallottátok, hogy a régiek ezt a parancsot kapták: Ne ölj! Aki öl, állítsák a törvényszék elé.”^[5]

[5] Ha az élethez való jog filozófiai gyökereit kutatjuk, meg kell említenünk Thomas Hobbes felfogását, aki szerint az egyénnek az önvédelemhez, a halál elkerüléséhez való joga kiemelkedik a többi szabadságjog közül.^[6] A társadalmi szerződéssel az emberek a természetes állapotban élvezett jogaik egy részéről lemondtak, de természetes jogaikról azonban nem mondtak le. „Senkinek sincs teljesen önkényes hatalma önmaga vagy másvalaki fölött, hogy elpusztítsa saját életét, vagy elvegye másnak az életét vagy tulajdonát.”^[7]

[6] Locke a három alapvető jog egyikeként emeli ki az emberi élethez való jogot. E szerint bár a föld és az összes alacsonyabb rendű teremtmény közösen minden emberé, de minden ember egyúttal rendelkezik a saját személyével. Ehhez senki másnak nincs joga, csak neki magának.^[8] Ez a jog mai fogalmaink szerint a testi önrendelkezésre utal. Az emberi élet olyan esetekben is védelmezendő, amikor az érintett magatehetetlen állapota, eszméletvesztése miatt mások segítségére szorul. Az élet, egészség, szabadság javak az emberi jogok alapját képezik.

[7] Az emberi élet védelme szinte minden emberi jogi dokumentumban szerepel. A megfogalmazás módja azonban korántsem egységes. Elmondható, hogy míg számos emberi jog szerepeltetése a jogfejlődés eredménye, az élethez való jog természetjogi megközelítésen alapszik.

[8] Locke megfogalmazását talán leginkább az 1774-es, Philadelphiában tartott Első Kontinentális Kongresszus által elfogadott „Jogok nyilatkozata” tükrözi, amely kimondta, hogy a gyarmatok lakóinak „[j]oguk van az élethez, a szabadsághoz és a tulajdonhoz, s soha semmiféle szuverén hatalomnak nem engedik meg, hogy azokkal beleegyezésük nélkül jogosan rendelkezzen”.^[9] Az amerikai függetlenségi nyilatkozat^[10] szerint „magától értetődőnek tartjuk azokat az igazságokat, hogy minden ember egyenlőként teremtett, az embert teremtője olyan elidegeníthetetlen jogokkal ruházta fel, amelyekről le nem mondhat, s ezek közé a jogok közé tartozik a jog az élethez és a szabadsághoz, valamint a jog a boldogságra való törekvésre”.

[9] Az ember és polgár jogainak francia deklarációja (1789)^[11] az ember természetes és elidegeníthetetlen jogai között a tulajdon védelmével mégis biztosította az élet védelmét. E felfogás szerint az ember természetes jogosultságának tekintett tulajdona magában foglalta a szabadság és a magántulajdon javai mellett az életet is, amelytől senki nem fosztható meg indokolatlanul. Az élet védelmének korai, XVII. és XVIII. századi megfogalmazásaiban tehát egyaránt megtalálhatóak az élet szentségén alapuló érvelések, és az élet mint az egyén tulajdona, amelytől ugyanúgy nem fosztható meg önkényesen, mint a tulajdonától.

2. Az emberi élet védelme az emberi jogok nemzetközi rendszerében

[10] Az emberi jogok jelenleg ismert rendszere a második világháború után született. Az ekkor megfogalmazott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata^[12] az emberi méltóság és szabadság eszméjén alapul. Az 1. cikk kinyilvánítja, hogy „minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell, hogy viseltessenek.”

[11] Figyelemre méltó, hogy az *emberi élethez* való jog csupán a 3. cikkben szerepel olyan a megfogalmazásban, hogy „minden személynek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz”. A [Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya](#) szerint „[m]inden emberi lénynek veleszületett joga van az életre. Ezt a jogot a törvénynek védelmeznie kell. Senkit sem lehet életétől önkényesen megfosztani.” Az [Emberi Jogok Európai Egyezménye](#) (EJEE) a 2. cikkében garantálja az élethez való jogot. A 2. cikk (1) bekezdés első mondata deklarálja: „A törvény védi mindenkinek az élethez való jogát. Senkit sem lehet életétől szándékosan megfosztani.” A második mondat eredeti rendelkezése azonban szűk törvényes keretek között kivételesen még megengedte a halálbüntetést. Azt azonban az EJEE Hatodik kiegészítő jegyzőkönyve^[13] a háború esetét kivéve megtiltotta, de ezt a kivételt végül a Tizenharmadik kiegészítő jegyzőkönyv^[14] végképp eltörölte.

[12] Figyelemre méltó az is, hogy a második világháború után megfogalmazott emberi jogi dokumentumok már nemcsak a férfiak, hanem a nők jogait is magukban foglalják, a döntően maszkulinnak tekintett *man* és *homme* kifejezést ugyanis felváltja az *everyone* vagy francia változatban a *le droit de toute personne à la vie est protégé*.

[13] Az 1969-ben elfogadott Emberi Jogok Amerikai Egyezményében^[15] az *élet tisztelete* kapott védelmet. Az egyezmény 4. cikke szerint „[m]inden személynek joga van ahhoz, hogy életét tiszteletben tartsák. Ezt a jogot a törvény biztosítja a fogantatástól kezdve. Senkit nem lehet életétől

önkéntesen megfosztani.”

[14] Az emberi élet védelme természetesen szerepel az [Európai Alapjogi Chartában](#) is. Az emberi jogok alapelveinek beépítése az európai uniós jogba fontos szerepet játszott az Európai Unió alkotmányos identitásának kiépítésében.^[16]

[15] Az Európai Alapjogi Charta I. címe a „Méltóság” elnevezést viseli. Az 1. cikk az emberi méltóság sérthetetlenségéről szól, a 2. cikk az élethez való jogról. A jogalanyok köre itt egyértelmű: „Minden embernek joga van az élethez.” A (2) bekezdés kiemeli, hogy „[s]enkit sem lehet halálra ítélni vagy kivégezni”. Az Alapjogi Chartából is kitűnik, hogy az emberi élet és méltóság szorosan összefüggő fogalmak az európai jogi gondolkodásban.

[16] Mindezek ellenére az élethez való jog nem korlátlan. Zakariás Kinga kiemeli, hogy az „élethez való jog korlátozása nem csak szándékos emberöléssel valósul meg, hanem az állam által tanúsított olyan magatartásokkal is, amelyek során az áldozat megengedett erőszak nem szándékos eredményeként halt meg”.^[17]

3. Az emberi élet védelme az EJEE-ben

[17] Az EJEE már az I. fejezetben, a „Jogok és szabadságok” cím alatt elsőként említi a 2. cikkben az *élethez való jogot*:

1. A törvény védi mindenkinek az élethez való jogát. Senkit nem lehet életétől szándékosan megfosztani, kivéve, ha ez halálbüntetést kiszabó bírói ítélet végrehajtása útján történik, amennyiben a törvény a bűncselekményre ezt a büntetést állapította meg.
2. Az élettől való megfosztást nem lehet e cikk megsértéseként elkövetettnek tekinteni akkor, ha az a feltétlenül szükségesnél nem nagyobb erőszak alkalmazásából ered:
 - a) személyek jogtalan erőszakkal szembeni védelme érdekében;
 - b) törvényes letartóztatás foganatosítása vagy a törvényesen fogva tartott személy szökésének megakadályozása érdekében; derogációnak;
 - c) zavargás vagy felkelés elfojtása céljából törvényesen tett intézkedés esetén.

[18] A 2. cikk, amely biztosítékokat is tartalmaz az emberi élet védelmére, az EJEE egyik legalapvetőbb cikke, amellyel kapcsolatban még derogációnak sincs helye. Ugyanakkor a 2. cikk biztosítékokat is rögzít és bizonyos körülményeket, amelyek kivételt képezhetnek a jog abszolút védelme alól.

[19] Fontos kiemelni azt is, hogy bár az élethez való jogot általában negatív jogként szokás emlegetni, azonban számos eseti döntés az életvédelem pozitív, állami kötelezettséget eredeztető felfogása is. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) is többször kinyilvánította, hogy a tagállamoknak nemcsak tartózkodniuk kell az emberi élet szándékos és jogellenes elvételétől, hanem jogalkotásukban és a jogalkalmazás során is hatékony lépéseket kell tenniük az élet védelme érdekében.

[20] A 2. cikk biztosítja az élethez való jogot, és meghatározza azokat a körülményeket, amikor az élet elvétele igazolható; az EJEE egyik legfontosabb rendelkezése, amelyről eltérés nem megengedett, és a 3. cikkel együtt az Európa Tanácsot alkotó demokratikus társadalmak egyik alapvető értéke. Épp ezért csak nagyon pontosan meghatározott esetekben lehet az élet kioltása igazolható.^[18] Az EJEE az élet védelmére szolgáló eszközöket is megköveteli, valamint hogy a 2. cikket úgy értelmezzék és alkalmazzák, hogy a biztosítékok gyakorlatiasak és eredményesek legyenek.^[19]

[21] A 2. cikk 1. bekezdés első mondata arra kötelezi az államot, hogy ne csak tartózkodjon a jog szándékos és jogellenes elvonásától, hanem a belső jogrendjének megfelelő lépéseket tegyen a joghatósága alá tartozó személyek életének megóvása érdekében.^[20] Ez magában foglalja az

államnak az élethez való jog biztosításához szükséges elsődleges feladatait azáltal, hogy megfelelő jogi és adminisztratív keretet hoz létre a személy elleni bűncselekmény elkövetésének megakadályozása érdekében. Amint azt a 2. cikk szövege is mutatja, a rendőri fegyverhasználat alkalmazása bizonyos körülmények között indokolható. De a szabályozatlan és önkényes fellépés összeegyeztethetetlen az emberi jogok tényleges tiszteletben tartásával. Ez azt jelenti, hogy a nemzeti jog szerint történő engedélyezés mellett a rendőri tevékenységeket kellően szabályozni kell az önkényesség és erőszakkal való visszaélés elleni megfelelő és hatékony védelmi rendszer keretében.^[21] Bizonyos esetekben a halállal is fenyegető rendőri intézkedések igazolhatóak lehetnek, és összhangban vannak az egyezményel.

[22] A fentiek fényében a 2. cikknek a demokratikus társadalomban betöltött jelentőségével összhangban figyelembe kell venni nemcsak az állam nevében eljárók cselekedeteit,^[22] hanem az összes körülményt is, beleértve a vizsgált intézkedések megtervezését és ellenőrzését is. A bűnüldözési hatóságok tisztviselői erőt és lőfegyvert használhatnak az e tekintetben kifejlesztett nemzetközi normák szerint (lásd például az ENSZ erő és lőfegyver használatára vonatkozó elveit^[23]).

[23] A McCann-esetben^[24] az IRA fegyveresnek vélt tagjaira nyitottak tüzet Gibraltáron. Közülük három személy meghalt, de kiderült, hogy fegyvertelenek voltak. A bíróság kimondta, hogy az élet gondatlan elvétele is lehet egyezményesértő, ha az alkalmazott erőszak meghaladta a feltétlenül szükséges mértéket. Az élethez való jog esetében a feltétlen szükségesség mércéje érvényesül, amely szigorúbb, mint az EJEE többi cikke kapcsán alkalmazott arányossági teszt.

[24] A Lopes de Sousa-esetben^[25] az élethez való jog védelme szorosan összefügg az egészség védelmével. A kérelmező házastársa részben vizsgálatok és beavatkozások késedelme, valamint fertőzés következtében elhunyt. A strasbourgi bírák nem pusztán az orvosi műhiba bíróságok általi megítélését vizsgálták, hanem azt is, hogy az ügyben eljáró bíróságok kellőképpen megvizsgálták-e az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférést, illetve a műtét után kialakult állapot és a műtét összefüggéseit. A Lopes de Sousa-ügyben végül megállapította az EJEB az EJEE 2. cikkének sérelmét, mivel az eljáró portugál bíróságok nem vizsgálták az okozati összefüggést az elvégzett műtéti beavatkozás után kialakult betegségek, majd a bekövetkezett halál között.

[25] A 2. cikk lényeges megsértését állapították meg az egészségügyi ellátás megtagadásával összefüggésben a Mehmet Şentürk és Bekir Şentürk ügyben,^[26] ahol a kérelmező terhes felesége meghalt egy mentőautóban, mert az orvos nem volt hajlandó elvégezni a sürgős műtétet, mivel a páciensek nem tudták kifizetni az orvosi költségeket.

[26] Az Asiye Genç-esetben^[27] a kérelmező újszülött csecsemője egy mentőautóban halt meg, miután számos kórházba nem engedték be, mivel újszülöttszályukon nem volt hely vagy nem állt rendelkezésre megfelelő felszerelés. Az EJEB, tekintve, hogy az állam nem biztosította kellőképpen az állami kórházi szolgálat megfelelő szervezését és működését, vagy általánosabban egészségvédelmi rendszerét, úgy ítélte meg, hogy a kérelmező fia a kórházi szolgálatok diszfunkciójának áldozata lett, ahogy megfosztották a megfelelő sürgősségi ellátástól.

4. Az emberi élethez való jog alkotmányos megfogalmazása és kapcsolata más alapjogokkal

[27] Bármennyire is az alapjogok legalapvetőbb eleme, az élethez való jog megfogalmazása, kapcsolata más alapjogokkal korántsem egységes. Az *1949. évi XX. törvénybe* foglalt alkotmány, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya az állampolgári jogok és kötelességek közül – szovjet mintára – elsőként a munkához való jogot nevesíti. Eszerint „[a] Magyar Népköztársaság biztosítja polgárai számára a munkához való jogot és a végzett munka mennyiségének és minőségének megfelelő díjazást”.^[28]

[28] Az emberi élet és méltóság külön nevesítve nem is szerepel ebben az Alkotmányban, az egészséghez és társadalombiztosításhoz való jog viszont igen: „A Magyar Népköztársaság védi a

dolgozók egészségét és segíti a dolgozókat munkaképtelenségük esetén.”^[29]

[29] Az Alkotmány későbbi módosításaiba már bekerül, így az *1989. évi XXXI. törvény* 34. § (1) bekezdése szerint a „Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani”.

[30] Az élet és emberi méltóság legszélesebb megfogalmazása a jelenlegi *Alaptörvényben* szerepel. Az Alaptörvény II. cikke az emberi méltóságot mint sérthetetlen jogot emeli ki, amelyhez szorosan kapcsolódik az emberi élet védelme: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”

[31] A magzati élet fogantatástól való védelme újonnan került bele az Alaptörvénybe, a korábbi Alkotmányban nem szerepelt, bár már 1992-ben egy törvény címében szerepelt ez a megfogalmazás.^[30] Míg azonban a *magzati élet védelméről szóló törvény* megtévesztő címe ellenére a terhességmegszakítás szabályait tartalmazza, addig az Alaptörvényben szereplő magzati élet védelme hangsúlyosabbnak tűnik, bár az értelmezés itt sem egyértelmű. A magzati életet természetesen védelem illeti meg, hiszen például az egészségügyi ellátásban vagy a munkavégzés során tekintettel kell lenni az anya „várandósságára”. Nyilván jelentős az a különbségtétel is, hogy az Alaptörvény az élethez való jogot már nem veleszületett jogként említi, hanem mint minden embert megillető jogot. Igaz, az ember jogi fogalma továbbra is az elveszületést tekinti határnak.

4.1. Az élethez való jog kapcsolata az emberi méltósággal

[32] A magyar alkotmányjogban az élethez való jog kétségkívül az emberi méltósággal van a legszorosabb kapcsolatban. A személyiség testi és lelki egységét fejezi ki az az alkotmányos szemlélet, amely az emberi méltóságot és az emberi életet egységesen védi. A magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában az élethez és emberi méltósághoz való jog fejezi ki a „személy” emberi minőségét, tölti ki a jogképesség formális kategóriáját. Így a jogi értelemben vett ember, a személy fogalma összekapcsolódik az emberi méltósághoz (és az élethez) való jog tartalmával.^[31] Az élethez és méltósághoz való jog oszthatatlansága folytán elvileg korlátozhatatlan, s egyben minden más jog korlátozásának elvi határa.

[33] A magyar alapjogi vitákban számos határterületi, életvégi vagy életkezdeti vita is e két alapjog egymás mellett való értelmezésén alapul, így mind a terhességmegszakításról, mind az eutanáziáról folytatott alkotmányjogi vita e két alapjog értelmezésén nyugodott. Zakariás Kinga a német alkotmányos felfogással kapcsolatban kiemeli, hogy a német Szövetségi Alkotmánybíróság bár úgy „tekint ugyan az emberre, mint a test, lélek és szellem egységére, ebből azonban nem következtet az élethez és az emberi méltósághoz való jog egységére. A Grundgesetz ugyanis két különálló rendelkezésben szabályozza a két alapjogot, és az emberi méltóságot érinthetetlennek [1. cikk (1) bekezdés], az élethez és a testi épséghez való jogot pedig korlátozhatónak [2. cikk (2) bekezdés 3. mondat] nyilvánította.”^[32]

[34] Ebből az is következik, hogy a német alkotmányos felfogásban az emberi élet védelme a testi épség védelméhez kapcsolódik, részben át is fedik egymást.

4.2. Az élethez való jog kapcsolata az egészséghez való joggal

[35] Az egészséghez való jog szorosan összefügg az emberi élethez való joggal. Az emberi egészség veszélyeztetése vagy az ahhoz szükséges feltételek elvonása eredményezheti az emberi élethez való jog megsértését is. Különösen a hosszabb távon akár halált is okozó egészségkárosodás esetében függ össze a kétféle jog egymással.^[33]

[36] Az élet és a megélhetési jog összefüggései a hajléktalanok városból való kitelepítése kapcsán több esetben is felmerült. 1981-ben Bombayben elhatározták, hogy kitelepítik az ott élő hajléktalanokat. Ezt az érintettek megtámadták, és kérték, hogy megfelelő, élhető környezetben

kapjanak elhelyezést.^[34]

[37] A magyar alkotmányos felfogásban az emberi méltóság védelme kapcsolódik a legszorosabban az emberi élet védelméhez. Az alkotmányos egységet az adja, hogy az emberi státusz két alapvető komponenséről van szó, azaz a személyiség fizikai és lelki aspektusait egyaránt magába foglaló személyiségképről. Számos alkotmányos vitában, jogesetben, köztük a később részletezett terhességmegszakításról és eutanáziáról szóló jogi vitákban is az élethez való jog és az emberi méltósághoz való jog egymásra vonatkoztatása szerepel, tehát az, hogy védhető-e az élethez való jog az emberi méltóság rovására vagy éppen fordítva.

[38] A hazai joggyakorlatban a prenatális korban diagnosztizálható súlyos fogyatékoság felismerésének elmaradása kártérítési perhez vezethet, ugyanakkor az angolszász irodalomban széles körben ismert „helytelen élet” (*wrongful life*) vagy „helytelen születés” (*wrongful birth*) nem szerepel külön nevesítve.^[35]

[39] A német alkotmányos felfogásban a testi épséghez való jog az ember testi integritását védi a fizikai és egyéb behatásoktól. Zakariás Kinga már idézett elemzésében kiér arra is, hogy a „Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában az alapjog védelmi köre kiterjed a testi integritásról való önrendelkezési jogra is, ugyanakkor, a testi épséghez való jog nem azonos az egészséghez való joggal, mivel nem fogja át az egészséghez való jog teljességét”.^[36]

[40] Az Európai Unió normáiban az egészséghez való jog az egyes uniós szakpolitikákkal, tevékenységekkel kerül említésre:

A nemzeti jogszabályokban és gyakorlatban megállapított feltételek mellett mindenkinek joga van megelőző egészségügyi ellátás igénybevételéhez, továbbá orvosi kezeléshez. Valamennyi uniós politika és tevékenység meghatározása és végrehajtása során biztosítani kell az emberi egészség védelmének magas szintjét.^[37]

4.3. Halálbüntetés

[41] Magyarországon a halálbüntetés eltörlése az Alkotmány értelmezésén alapult. A 23/1990. (X. 31.) AB határozat mondta ki a halálbüntetés alkotmányellenességét.^[38] Magyarországon az utolsó halálbüntetést 1988. július 14-én hajtották végre, Vadász Ernő elítélten.

[42] Mivel a halálbüntetés egyes országokban máig szerepel a büntetési nemek között, ezért érdemes kitérni arra, hogy milyen nemzetközi jogi és alkotmányjogi alapja van a halálbüntetés eltörlésének.

[43] A halálbüntetés egyik legkorábbi ismert és jogi alapokon nyugvó ellenzője Cesare Beccaria volt, aki 1764-ben megjelent *Büntett és büntetés*^[39] című munkájában már azzal érvelt, hogy az állam nem rendelkezhet polgárai élete felett.

[44] A *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* – amelyet Magyarország az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel hirdetett ki – 6. cikk 1. bekezdése megállapítja, hogy minden embernek veleszületett joga van az életre.^[40] E jogot a törvénynek védelmeznie kell. Senkit sem lehet életétől önkényesen megfosztani. A 6. cikk 6. bekezdése pedig megállapítja, hogy e cikk egyetlen rendelkezésére sem lehet hivatkozni avégett, hogy késleltessék vagy megakadályozzák a halálbüntetésnek az egyezségokmányban részes valamely állam általi eltörlését. Az egyezségokmány tehát olyan fejlődési folyamattal számol, amely a halálbüntetés eltörlésére irányul. Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én aláírt egyezmény 2. cikk 1. bekezdése még elismerte a halálbüntetés jogszerűségét, az 1983. április 28-án elfogadott 6. Kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikke viszont úgy rendelkezik, hogy a halálbüntetést el kell

törölni. Senkit sem lehet halálbüntetésre ítélni és halálbüntetést nem szabad végrehajtani. Az Európai Parlament által 1989. április 12-én elfogadott *Az alapjogokról és alapvető szabadságokról* című nyilatkozat 22. paragrafusa ugyancsak kimondja a halálbüntetés eltörlését. A magyar alkotmányfejlődés is ebbe az irányba halad, amikor a halálbüntetést még nem egyértelműen kizáró 54. § (1) bekezdésének megalkotását követően a 8. § (2) bekezdésének új megszövegezésével kizárja alapvető jog lényeges tartalmának törvényi korlátozását.

[45] Hazánk az EJE-t a kiegészítő jegyzőkönyvekkel együtt az 1993. évi XXXI. törvénnyel fogadta el és hirdette ki. Az 1995. évi II. törvénnyel pedig az ENSZ Egyezségokmányának a halálbüntetés eltörlésére vonatkozó második fakultatív jegyzőkönyvének a kihirdetése történt meg.

[46] Az amerikai és az európai emberi jogi gondolkodás egyik fontos különbsége nyilvánul meg a halálbüntetésről alkotott felfogásban.^[41] A halálbüntetés-pártiak azt mondják, hogy a halálbüntetésnek elrettentő hatása van, hatékonyan képes visszatartani az élet elleni bűncselekmények potenciális elkövetőit szándékuk megvalósításától. Az abolicionisták szerint viszont nincs bizonyíték arra, hogy bárkit is sikerült volna visszatartani a halálbüntetéssel való fenyegetés által olyan bűncselekmény elkövetésétől, amelyet egyébként halálbüntetés híján az egyén megtett volna. A halálbüntetés ellenzőinek az a véleményük, hogy sok esetben *bizonyíthatóan* nincs a legsúlyosabb büntetésnek elrettentő hatása.

[47] A halálbüntetés ellen felhozható további érv az is, hogy a halálra ítéelés lehetősége kifejezetten arra ösztönzi a gyilkosokat, hogy az elkövetett emberölés után még több emberölést kövessenek el. Érveik szerint ugyanis ha valaki már gyilkolt és ezért cserébe – elfogása esetén – halálbüntetéssel kellene számolnia, nincs semmi olyan visszatartó erő, amely még eltántoríthatná őt attól, hogy ismét gyilkoljon. Emiatt további áldozatok keletkezhetnek, például a szemtanú, aki az elkövető ellen tanúskodhatna, vagy az a rendőr, aki ellene fellép.

[48] A halálbüntetés ellenzői szerint minden végrehajtási mód kegyetlen, embertelen, nem létezik tehát humánus kivégzés. A kivégzés szükségszerűen fájdalommal, szenvedéssel jár, és nem alkalmas az élet tiszteletének, védelmének hangsúlyozására, ami pedig az igazságszolgáltatás lényegi eleme kell hogy legyen. Emellett a tévedés lehetősége is fennállhat. A DNS-bizonyítékok későbbi felhasználása számos korábbi büntetőügyben hozott döntést később megcáfolt.

4.4. Sérülékeny, kiszolgáltatott helyzetben lévők életének védelme

[49] Az élet védelme sok esetben a zárt intézményekben ápoltak vagy fogvatartottak esetében sérül: egészségügyi ellátásuk késlekedése miatt aránytalan kényszerintézkedéseket hajtanak végre rajtuk, tűz esetén nem időben mentik a rabot vagy gondozott személyt, vagy gyógykezeléséről nem gondoskodnak időben. A Musztafajev kontra Azerbajdzsán esetben^[42] egy rab tragikus halála miatt az elhunyt apja indított eljárást. Egy azeri börtönben a kora reggeli órákban tűz ütött ki. A rabok figyelmeztetése ellenére csak egyórás késlekedéssel nyitották ki a cella ajtaját. A megsérült rabot csak jóval később szállították kórházba, ahová nagyobb késéssel ért csak be, mivel a sérültet szállító kocsi lerobbant. Ezután nem sokkal a súlyos égési sérülések és füstmérgezés következtében a panaszos fia elhalálozott. A panaszost táviratban értesítették a fia haláláról. A gobustani börtönviszonyokról korábban már több jelentés is készült, amelyek megállapításait a börtön rendre nem tartotta be. Az elhunyt rab epilepsiában szenvedett, és a börtön nem volt tekintettel erre az állapotára, az is felmerült, hogy előzőleg bántalmazták. Az ügyben a bíróság hangsúlyozta, hogy az EJE-ben foglalt életvédelmi kötelezettség nem merül ki pusztán a jogsértéstől való tartózkodásban, hanem az élet védelme pozitív kötelezettségeket is ró a részes államokra. Rabok esetében az EJE már korábbi ítéleteiben is hangsúlyozta: az a tény, hogy a fogvatartott gyanús körülmények között halt meg, önmagában is felveti annak vizsgálatát, hogy az érintett állam vajon mindent megtett-e a megfelelő jogi normák érvényesítése terén.

[50] A Ciechońska kontra Lengyelország ügyben^[43] az EJE a felperes férjének haláláért való

felelősséggel kapcsolatban általánosságban megállapította, hogy az állam a 2. cikk szerinti pozitív kötelezettségek biztosítására szolgáló különböző eszközök között válogathat. Az ügyben azonban a többször félbeszakadó eljárásban sem sikerült tisztázni, hogy elkerülhető lett volna-e a baleset. Az EJEB így megállapította, hogy megvalósult az EJEE 2. cikkének sérelme.

5. Eutanázia

[51] A súlyos, gyógyíthatatlan betegségben szenvedők haldoklásának kérésükre történő lerövidítése aktív vagy passzív módon vagy öngyilkosságuk támogatása ugyancsak felveti az emberi élet védelme határainak kérdését.^[44] Másképp fogalmazva: lehet-e az emberi életet az érintett személy akarata vagy kifejezett kívánsága ellenére védeni, még ha ez az élet elviselhetetlen szenvedésekkel is teli.^[45] Az eutanázia nem tekinthető jogi kategóriának, hiszen számos változata ismert, melyek közül némelyik beletartozhat az emberölés vagy az öngyilkosságban való közreműködés fogalmába is, de nem minősül feltétlenül jogellenesnek.^[46]

[52] A haldoklás kérésre történő megrövidítésének *eutanázia* gyűjtőnévvel illetett számtalan alosete valójában igen különböző okozati összefüggéseket, elkövetési magatartásokat és orvosi szempontból is élesen elkülöníthető eseteket foglal magában.^[47] Ezen esetek körültekintő analízise, felmérése és széles nyilvános vita volt a feltétele annak, hogy néhány országban egyértelmű szabályozás született e területen. Mind Hollandia, mind Oregon állam példája ezt bizonyítja.

[53] A holland szabályozási modell egyik sajátossága az, hogy 25 éves bírói gyakorlatra^[48] és többször is megismételt szociológiai kutatásokra épült. A szabályozást sajátos, az egész világot megosztó esetek is sürgették, mint például amikor Boudewijn Chabot pszichiáter súlyos traumákat átélt, de haldoklónak semmiképpen sem nevezhető betegét részeltette a „könnyű halálban”.^[49]

[54] A holland jogi megközelítés, bár meglehetősen pragmatikus, keveset fed fel az eutanázia körüli etikai viták sokszínűségéből. Legalapvetőbb elve az átláthatóság. 1991-ben hozták nyilvánosságra az első Rimmelink-jelentést,^[50] melyből nyilvánvalóvá vált, hogy az eutanázia számos formában része az orvosi döntéseknek. 1994 júniusában eutanáziajelentési eljárást vezettek be, mely intézkedést az ún. temetkezési és hamvasztási törvénybe foglaltak.^[51]

[55] Újabb mérföldkő volt a holland szabályozásban, hogy a parlament 2001-ben elfogadta azt a törvényt,^[52] amely meghatározott esetekben közvetett módon, de mégiscsak dekriminalizálja az öngyilkosságban való, orvos általi közreműködést és a „kívánatra való ölés” törvény által szigorúan meghatározott formáit. (A holland *hulp bij zelfdoding* kifejezés megközelítően az öngyilkosságban való közreműködésnek felel meg, bár az öngyilkosságra egy sajátos kifejezést használ a törvény.) Els Borst holland egészségügyi miniszter szerint a törvény fő célja az volt, hogy ellenőrizhető legyen az orvosok által folytatott eutanáziagyakorlat. A miniszter ezzel valószínűleg a Rimmelink-jelentések tapasztalataira utalt, ezekből ugyanis az derült ki: az orvosok közül néhányan még akkor is végeztek titokban, saját elhatározásukból (nem pedig a beteg kérésére) eutanáziát, amikor már volt törvényes lehetőség arra, hogy mentesüljenek a büntetőeljárás lefolytatásától. A temetkezési és hamvasztási törvény korábbi módosítása ugyanis azt célozta, hogy ne történhessen a beteg kérésének hiányában csupán „orvosi döntésen” alapuló eutanázia. Ha viszont a beteg nem tudja már szenvedéseit elviselni, akkor legyen arra lehetőség, hogy az orvos a törvény által szigorúan körülírt módon eutanáziát végezessen, de ne kelljen szembesülnie a büntetőeljárás lefolytatásával.

[56] A 2002-ben hatályba lépett holland törvény még egy lépéssel továbbment, és a büntethetőséget megszüntető okok kiterjesztésével a büntető törvénykönyvet is érinti. A törvény szerint a törvényi feltételek teljesülése esetén az ügy fel sem kerülne a legfőbb ügyészséghez, hanem pusztán a regionális bizottság döntése alapján dől el, hogy az eutanáziát gyakorló orvos – ügyészségi vizsgálat nélkül – mentesül a büntetőeljárás lefolytatása alól. Azaz a garanciális feltételek teljesülése esetén a büntetőeljárás meg sem indul.

[57] A törvény alapján az orvos csak abban az esetben mentesül a büntetőjogi következmények alól,

ha tevékenysége megfelel egy külön törvényben rögzített követelményrendszernek, és az orvos tájékoztatja a városi halottkémet az eljárásról. A korábbi szabályokkal összhangban az orvos csak akkor működhet közre a halál siettetésében, ha ezt a beteg kifejezetten kéri, s ezen túl az orvos meggyőződött arról is, hogy a beteg szenvedése elviselhetetlen, és nincs mód a szenvedések csökkentésére. Ugyanezt az álláspontot kell tanúsítania egy másik, a beteg ellátásában nem közreműködő orvosnak is. További előírás az is, hogy az eutanázia kivitelezésének – mindezen túl – meg kell felelnie a speciális orvosi előírásoknak is.

[58] Az élet végén gyakorolt önrendelkezés és a jogilag méltányolható magánszféra kérdéseiről persze más országokban is vitatkoznak.^[53] A végstádiumba jutott betegek jogairól szóló ausztrál törvény 1995-ben a cselekvőképes haldokló és szenvedő betegeknek – meglehetősen részletes garanciális szabályok betartása esetén – megengedte volna, hogy a halál orvosi siettetését kérjék, és hogy az orvosok ezeknek a kéréseknek megfelelően cselekedhessenek. A tiszavirág életű ausztrál törvény jellegzetessége, hogy 1995. május 25-én Ausztrália Északi területén a hajnali órákra kis létszámúra zsugorodó törvényhozó testület 15:10 arányban fogadta el. E törvény alapján azonban Philip Nitschke ausztrál orvos több gyógyíthatatlan beteget is halálba segített.

[59] Oregon államban első ízben 1994-ben, népszavazás után született meg a széles társadalmi támogatottságot élvező méltóságtelet halálról^[54] szóló törvény. Az oregoni, „méltó halálról” szóló törvény megengedi, hogy a gyógyíthatatlan beteg olyan dóziszú gyógyszer felírását kérje, amely a halálát idézi elő. Ez a törvény tehát az öngyilkosságban való közreműködés lehetőségét teremtette meg.^[56]

[60] Hollandia, Belgium és Oregon példája jól illusztrálja a törvénykezési modell jellemzőit. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy csak ezekben az államokban szabályozták az eutanázia kérdését. Számos országban azonban a jogi szabályozás felemás maradt, csupán a betegek oldaláról közelíti meg ezt a kérdést, és a jogszabály hallgat vagy nem egyértelmű a tekintetben, mi a következménye annak, ha az orvos eleget tesz a beteg kérésének és felhagy a kezeléssel, vagy aktívan, a kezelés megváltoztatásával, a beteg kérésére a közelgő halál bekövetkezését megkönnyíti. A törvénykezési modellbe tartoznak azok a jogalkotói megoldások is, amelyek az öngyilkosságban való közreműködés dekriminalizálása útján hátrították el az akadályokat az eutanázia egyes alakzatai elől, mint például Svájcban.

[61] Az Egyesült Államokban zajló jogviták cizellált elméleti kimunkálást mutatnak, bár gyakran óvatosan megkerülik a legkényesebb, a társadalmat erősen megosztó kérdéseket. Az esetjogi megközelítés lehetővé tette a lépésenként való haladást. A folyamat egyik első pillére a Karen Ann Quinlan-eset volt 1976-ban.^[56] New Jersey állam Legfelső Bírósága ekkor ugyanis úgy döntött, hogy Karen Ann Quinlan apja dönthet eszméletlen lánya nevében a lélegeztetőkészülék kikapcsolásáról. A bírók számára az egyént megillető magánéleti jogok súlyosabbnak bizonyultak, mint az állam életvédelmi érdeke.

[62] Tizennégy évvel később még nehezebb kérdésben kellett az amerikai bírának döntenie. A Cruzan-ügyben^[57] 1990-ben az alkotmányos vita akörül zajlott, vajon alkotmányos-e az a Missouri állambeli jogszabály, amely megköveteli, hogy cselekvőképtelen betegtől csak abban az esetben vonható meg az életfenntartó kezelés, ideértve mesterséges táplálását is, ha a beteg ez irányú szándékára világos és meggyőző bizonyítékok (*clear and convincing evidence*) állnak rendelkezésre. Az eset minden orvosi jogi tankönyvben szerepel, mert a bíróság felismerte, hogy a *common law*-n alapuló betegtájékoztatás és döntési jog alkotmányos alapokon nyugszik, és a kezelés visszautasításának joga folytonosságot mutat korábbi jogesetekkel, mint például a Schloendorff v. Society of N.Y. Hospital esettel.^[58] A bírák az alkotmány 14. kiegészítése alapján az ún. *due process* értelmezése kapcsán elemezték a hozzátartozók kérésére történő táplálás beszüntetésének alkotmányos kereteit.

[63] Ebben az ügyben Rehnquist bíró kifejtette, hogy a mesterséges táplálás és folyadékpótlás beszüntetése nyilvánvalóan Nancy Cruzan halálához vezet, ugyanakkor mindenkinek alkotmányos

joga van visszautasítani még az életfenntartó táplálást és folyadékpótlást is. Ahhoz, hogy megállapítsuk, hogy vajon sérültek-e az egyén alkotmányos jogai, szükséges azt a jogi elemzést is elvégezni, folytatja Rehnquist, hogy miképpen viszonyul egymáshoz az egyéni szabadság és a méltányolható társadalmi érdek. Ez a nyomós államérdek az élet védelmében, az élet fenntartásában áll. Az életvédelmi érdek már csak abban is megmutatkozik, hogy az emberölés egyike a legsúlyosabbnak tekintett bűncselekményeknek. A Cruzan-esetben már jelen van a későbbi amerikai esetek dilemmája: elvárható-e másoktól az önrendelkezési szabadság aktív, tevőleges védelme is, vagy csak a beavatkozástól való tartózkodás követelhető ki? Scalia bíró a Cruzan-ügyben úgy látta, nincs lényegi különbség aközött, hogy valaki az étel elutasításával, az életfenntartó kezelés visszautasításával vagy öngyilkossággal vet-e véget szenvedéseinek. Scalia érveléséből az is következik, hogy ha az állami életvédelem szempontjai erősebbek az öngyilkosság támogatásánál, akkor erősebbeknek kell lenniük az életfenntartó kezeléseket megszüntetésénél is. Azaz egységesen kell kezelni az élet befejezésére irányuló szándékot, akár passzív, akár aktív orvosi közreműködéssel valósul meg.

[64] Bár a bíróság csak az önrendelkezés bizonyítási követelményeiről döntött, lassanként elfogadottá vált az egyéni önrendelkezésnek az alkotmányos szabadsághoz kapcsolódása a gyógykezelést megszüntetése esetében. Ha nem is nevesített jogként, de bekerült a vélelmezett alapjogok sorába. Ezzel azonban újabb kérdés vetődött fel. Ha passzív módon, például gép kikapcsolásával, a kezelés abbahagyásával méltányolható az egyéni önrendelkezés, holott a páciens már nincs is abban a helyzetben, hogy kifejezésre juttathassa éppen aktuális szándékát, akkor miért nem támogatható az önrendelkezés az azt sokkal jobban kifejezésre juttató öngyilkosságban nyújtott segítségben. Mint sok eset bizonyította már, paradox módon, ha a beteg tudja, hogy a dolgok nagyon rosszra fordulnak, és nem bírja már a szenvedéseket, de a zsebében van a megváltó szer, akkor ez önmagában is erőt adhat a küzdelemre. Ez még nem jelenti azt, hogy ilyenkor a halálos dózisú szert be is venné.

[65] Ez a vita 1996-ban és 1997-ben csúcsonyult ki az Egyesült Államokban. Ekkor ugyanis az ország nyugati területeit átfogó 9. körzeti bíróság által tárgyalt Washington kontra Glucksberg ügyben,^[59] valamint a három keleti államot átfogó 2. körzeti bíróság Quill kontra Vacco döntése^[60] kapcsán felvetődött az egyéni önrendelkezés aktív tevőleges védelmének kérdése is. Az első ügyben a bíróság megállapította: Washington állam törvényei a haldoklókat alapvető önrendelkezési joguktól fosztják meg azzal, hogy tiltják az orvosoknak a szenvedő, haldokló betegek önrendelkezési kéréseinek teljesítését. A Quill-esetben eljáró körzeti bíróság pedig kimondta, hogy az „egyenlő bánásmód” követelményét sérti, ha a betegek bizonyos csoportjánál lehetőség van a szenvedések végső megszüntetésére (például egy gép kikapcsolásával), míg mások, állapotuk sajátosságai miatt, kénytelenek tovább tűrni, mert – a bírói gyakorlat által már elfogadott – passzív eutanázia gyakorlásával sem fejeződne be szenvedésük. 1997 júniusában az Egyesült Államok Legfelső Bírósága a *bírói minimalizmustól* ihletve mindkét döntést elvetette. Sem a végső önrendelkezést mint alapvető alkotmányos jogot, sem pedig azt nem ismerte el, hogy New York állam egyes polgárait hátrányosan érinti az a törvényi rendelkezés, amely az orvos aktív közreműködését a halál siettetésében bünteti. Bár sokan vártak áttörést a gyógyítókra és a betegek vonatkozó kettős normarendszer felszámolása terén, a döntés idején az Egyesült Államok negyven államában az öngyilkosságban való közreműködés bűncselekményként szerepelt a büntető törvénykönyvben. Ez alól elsősorban Oregon állam volt kivétel, míg más államokban a jogértelmezés révén szintén inkább a tiltás volt a jellemző.^[61]

[66] Az eutanáziával kapcsolatos bírói döntések természetesen mindig erős társadalmi hullámokat vetnek, a Washington-esetben például számos filozófus, egyetemi oktató fejtette ki véleményét,^[62] de megnyilvánultak fogyatékkal élők és számos más érintett társadalmi csoport. Mindezek mellett mégis elmondható, hogy a vita elsősorban az ügyre koncentrált, és megmaradt jogi vitának.

[67] A Pretty-esetben^[63] a EJB is szembesült az eutanázia, illetve a gyógyíthatatlan beteg öngyilkosságban való közreműködést igénylő kérésének emberi jogi vonatkozásaival. A kérelmező súlyos degeneratív betegségben szenvedett. Meg akart halni, hogy ezzel megkímélje magát a

szenvedéstől és megőrizze emberi méltóságát. Bénulással járó betegsége miatt azonban önmaga nem tudta volna elkövetni az öngyilkosságot. Férje segítségét kérte, ez azonban már bűncselekménynek minősül a brit törvények szerint. Ezért azt kérte, hogy biztosítsák férje mentesülését a büntetőjogi következmény alól.

[68] A bíróság nem állapította meg sem a 2. cikk, sem más cikkek sérelmét. A bíróság álláspontja szerint ugyanis az EJEE 2. cikke nem értelmezhető úgy, hogy a halálhoz való jog ebbe beletartozzon. A bíróság megállapította, hogy az öngyilkosságban való közreműködés kérdésében az EJEE 8. cikkével összefüggésben az Európa Tanács tagállamai között nincs egyetértés az egyének azon jogával kapcsolatban, hogy eldöntsék, milyen módon és milyen mértékben megengedhető. A bíróság ezért arra a következtetésre jutott, hogy az államok mérlegelési mozgásteren ezen a területen „jelentős”.

[69] A helyettes döntéshozatal problémáit jól mutatja a Lambert-eset,^[64] amelyben a hozzátartozók két szembenálló csoportot alkottak: voltak, akik az eutanázia mellett, míg mások az élet mesterséges fenntartása mellett kardoskodtak. 2011 júliusában Vincent Lambert-t a Liège-i Egyetemi Kórházban kezelték. Az itt működő ún. kómacsoport arra a következtetésre jutott, hogy krónikus neurovegetatív állapotban van, ún. csekély mértékű tudatos állapotban. A kómacsoport ajánlásainak megfelelően 2011 szeptemberétől 2012 októberéig kapta a napi fizioterápia kezeléseket, ami azonban nem eredményezett javulást. Ezt követően a páciens felesége kezdeményezte az eutanázia eljárást, amelyet azonban más hozzátartozók elleneztek, és jogi úton megtámadták a feleség ezen kérését.

[70] A felperesek azt állították, hogy Vincent Lambert mesterséges táplálása és folyadékpótlásának abbahagyása sérti a részes államok 2. cikk szerinti kötelezettségeit. Véleményük szerint a tápláléktól és a hidratációtól való megfosztása az EJEE 3. cikke értelmében kínzásnak minősülő bántalmazást jelentene. Továbbá azzal érveltek, hogy a fizioterápia hiánya 2012 októberé óta embertelen és megalázó bánásmódot eredményezett, megsértve e rendelkezést. Végül azt állították, hogy a táplálás és a hidratálás visszavonása sértené Vincent Lambert fizikai integritását, megsértve az EJEE 8. cikkét.

[71] Bár a családtagok eltérő véleményen voltak a mesterséges táplálás felfüggesztése tekintetében, és nem voltak közvetlen elszenvedői a kezelés beszüntetésének, a bíróság megállapította, hogy a francia Államtanács döntése a kezelés beszüntetésére nem sérti az EJEE 2. cikkét.

[72] A modern intenzív terápiás kezelési lehetőségek mellett az önkéntes eutanázia is egyre több országban elfogadott. Kanada, a Benelux-államok, Kolumbia mellett Spanyolországban^[65] is elfogadottá vált a korábban súlyos büntetéssel fenyegetett eutanázia.

[73] A magyar bioetikai vitákban az abortusz mellett az eutanázia viták kapták a legnagyobb szerepet. Az első jelentős mű Blasszauer Béla gyűjteményes kötete, amely a *Jó halál* címet viseli.^[66] 1990 előtt az eutanázia szinte tabutéma volt, elsősorban azért, mert a gyakorlat szerint a gyógyíthatatlan, haldokló betegekkel nem közölték a diagnózist és a kilátásokat, legfeljebb a közeli hozzátartozók értesültek csak a reménytelen helyzetről. Az *1972. évi II. törvény* 45.§ (1) bekezdése szerint ugyanis a tájékoztatás követelményétől indokolt esetben „a beteg érdekében” el lehetett tekinteni. Ezt a kivételt a gyakorlatban épp a gyógyíthatatlan betegek esetében alkalmazták. Előfordult az is, hogy a beteg súlyos diagnózisát tartalmazó orvosi dokumentumot zárt borítékban adták a páciensnek azzal, hogy ezt érintetlenül adja át a kezelőorvosának. A 45. § (1) bekezdésében megfogalmazott, fent említett kivételt, nemzetközi bioetikai kifejezéssel élve: terápiás privilégiumot aztán az *1990. évi XXII. törvény* helyezte hatályon kívül.^[67] Ez a lakonikus gesztus vezette be a tájékoztatás normáját a gyógyíthatatlan páciensek esetében is.

[74] A betegek jogainak fejlődésével, elsősorban a tájékoztatás és a gyógykezeléshez való hozzájárulás normáinak megerősítése miatt azonban ez a kérdés egyre erőteljesebbé vált, hiszen a haldoklók megkapták az állapotukra vonatkozó információt. Még dokumentumfilm is készült a magyar eutanáziafelfogásokról.^[68] A megélénkülő vitákban nyilvánvalóvá vált, hogy az eutanázia kifejezés túl széles és eltérő jogi kategóriákat jelenthet, továbbá az aktív és passzív megkülönböztetés sem illik a jogi dogmatikába.^[69]

[75] Az 1997-es [egészségügyi törvényben](#) szerepel az ellátás visszautasításának joga életmentő és életfenntartó kezelések esetében is. Mégis a gyakorlatban úgy tűnik, nem működnek ezek a jogok, a haldoklók és az orvosok egyaránt nehézkesnek és bizonytalanoknak érzik e lakonikus passzusok alkalmazást. ^[70]

[76] A [22/2003. \(IV. 28.\) AB határozatban](#) a testület úgy találta, hogy az önkéntes eutanázia beletartozik az egészségügyi önrendelkezési jog körébe. Az életmentő orvosi beavatkozás visszautasításának joga ugyanis a beteg emberi méltóságán alapuló önrendelkezési jogának része, amelyet a törvény más alapjog védelméhez elkerülhetetlenül szükséges mértékben korlátozhat ugyan, de teljességgel nem vonhat el. Az Alkotmánybíróság ugyanakkor elhatárolta az eutanázia passzív és aktív formáit egymástól. A testület döntése értelmében, ha a gyógyíthatatlan betegnek az a kívánsága, hogy halálát az orvos tevőleges magatartással idézze elő és ezt a törvény korlátozza, vagy akár meg is tagadja tőle, ez nem minősül az önrendelkezési jog alkotmányellenes korlátozásának. ^[71]

[77] Az eutanáziavíták az alkotmányos értelmezés merevsége, valamint a szélesebb társadalmi és egészségügyi vonatkozások, a hospice és a magánéleti jogok ^[72] kontextusában is megjelentek.

[78] Az Alkotmánybíróság a [24/2014. \(VII. 22.\) AB határozatban](#) ismételten foglalkozott az önkéntes eutanázia jogi követelményeivel. Újra felmerült az a kérdés, hogy a páciens által előzetesen meghatalmazott helyettes döntéshozó milyen alapon hozhat döntést a cselekvőképtelenné váló beteg helyett. Az önrendelkezési jog kiterjesztésének értelmezhető-e ez a meghatalmazás vagy sem. ^[73] A döntés egyszerűsítette az életvégi döntéseket azáltal, hogy aki – későbbi döntésképtelen állapota esetére – ún. élő végrendelet útján kíván előre rendelkezni orvosi kezelésének visszautasításáról, ehhez már nem kell elmeorvosi szakvéleményt beszereznie, és a nyilatkozatot nem kell kétévenként megújítania.

6. A méhmagzat védelme

[79] A méhmagzat védelme a terhességmegszakítás kontextusán kívül számos más esetben is felmerül, így az anyát ért bántalmazás vagy a magzat életét veszélyeztető téves orvosi beavatkozás során is. Ez utóbbira példa az [EJEB](#) által elbírált [Vo-eset](#). ^[74] Ebben az ügyben egy vietnámi nevű várandós páciens személyét (a későbbi panaszost) tragikusan összekeverték egy másik, nem várandós pácienssel. A tévedés miatt végzett hibás orvosi beavatkozás miatt a kérelmező elveszítette magzatát. A panaszos az élet védelmének nem kellő védelmét sérelmezte, és azt, hogy az általa elszenvedett veszteség, a gondatlan magzatelhajtás nem minősült az emberi élet büntetőjogi értelemben vett kioltásának.

[80] A francia állam fő érve az volt, hogy a kérelem összeegyeztethetetlen az [EJEE](#) rendelkezéseivel, mivel a 2. cikk nem vonatkozik a születendő gyermekre. Továbbá előterjesztették, hogy a felperesnek jogorvoslati lehetősége van közigazgatási bíróságok előtt a kórháztól kártérítést követelni. Ennek megfelelően az [EJEE](#) 35. cikk 1. bekezdése értelmében nem merítette ki a rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőségeket. A kormány álláspontja az volt, hogy a kérelmet, mint nyilvánvalóan megalapozatlant, el kell utasítani.

[81] Ezzel szemben a kérelmező panaszolta a meg nem született gyermek francia büntetőjog szerinti védelmének hiányát, és azzal érvelt, hogy a francia állam nem teljesítette az [EJEE](#) 2. cikkéből eredő kötelezettségeit, mivel nem rendelt megfelelő büntetőjogi szankciót a gondatlanságból elkövetett magzatelhajtás esetére.

[82] Az elsőfokú bíróság szerint a kérelem vizsgálata felvetette azt a kérdést, hogy az [EJEE](#) 2. cikke alkalmazható-e a terhesség gondatlanságból történő megszakítására és ha igen, vajon ez a rendelkezés szükségessé tette-e az adott esetben a büntetőjogi jogorvoslatot. E megfontolások miatt azok a kifogások, amelyek szerint a kérelem összeegyeztethetetlen *ratione materiae* az [EJEE](#) rendelkezéseivel, és hogy a felperes a belföldi jogorvoslatokat nem merítette ki, szorosan kapcsolódik a felperes 2. cikk szerinti kifogása tartalmához.

[83] Az EJE 2. cikke nem szól az élethez való jog időbeli korlátozásáról, és nem határozza meg a „mindenki” (*toute personne*) fogalom tartalmát, akinek „életét” az egyezmény védi.

[84] A Gonzales kontra Carhart esetben^[75] az egészségügyi okokból végzett kései terhességmegszakítások tiltásának alkotmányellenségéről kellett állást foglalni. Az Egyesült Államok Legfelső Bírósága elsősorban azért nem találta az alkotmánnyal összeegyeztethetetlennek a korlátozást, mert véleménye szerint ez épp az állapotos nő egészségét védi.

6.1. A méhmagzat védelme a magyar alkotmányjogban

[85] Az Alkotmánybíróság kétszer is foglalkozott a művi terhességmegszakítás szabályainak alkotmányosságával. Először a 64/1991. (XII. 17.) AB határozatban járta körül a bíróság az abortusz akkori szabályait. Kimondta, hogy az Alkotmányból nem vezethető le egyértelmű szabály a magzat jogalanyiségére vonatkozóan – tehát a jogalkotó feladata annak eldöntése. Ugyanakkor kimondta azt is az Alkotmánybíróság, hogy a szabályozás tárgyának súlyára tekintettel törvényi szabályozás szükséges. A bíróság ebben a döntésében leszögezte azt is, hogy a magzat jogalanyiségéről szóló döntés azonban alapvetően meghatározza a szabályozás többi elemét.

[86] A 64/1991. (XII. 17.) AB határozat érdeme, hogy a korábbi rendeleti szabályozás helyett a terhességmegszakítás törvényi szabályozást kapott. Az Alkotmánybíróság határozata után született a *magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény*. Bár a cím – „a magzati élet védelméről” – félrevezető lehet, mert valójában a terhességmegszakítás szabályait rögzíti a törvény. „A terhesség csak veszélyeztetettség, illetőleg az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén, az e törvényben meghatározott feltételekkel szakítható meg.”^[76]

[87] A súlyos válsághelyzetet úgy definiálja a törvény, hogy az olyan állapot, amely testi vagy lelki megrendülést, illetve társadalmi ellehetetlenülést okoz:

6. § (1) A terhesség a 12. hetéig szakítható meg, ha

- a) azt az állapotos nő egészségét súlyosan veszélyeztető ok indokolja;
- b) a magzat orvosilag valószínűsíthetően súlyos fogyatékoságban vagy egyéb károsodásban szenved;
- c) a terhesség bűncselekmény következménye, valamint
- d) az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén.

(2) A terhesség az (1) bekezdésben foglalt feltételek esetén a 18. hetéig szakítható meg, ha az állapotos nő

- a) korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen;
- b) terhességét neki fel nem róható egészségi ok, illetve orvosi tévedés miatt nem ismeri fel korábban, vagy az egészségügyi intézmény, illetve valamely hatóság mulasztása miatt haladta meg a terhessége az (1) bekezdésben foglalt időtartamot.

(3) A terhesség a 20. hetéig – a diagnosztikus eljárás elhúzódása esetén 24. hetéig – szakítható meg, ha a magzat genetikai, teratológiai ártalmának valószínűsége az 50%-ot eléri.

[88] 1998-ban ismét fellángolt az abortuszról folyó hazai vita a Bajai Városi Bíróság ítélete kapcsán, amelyet egy kiskorú abortuszkérelmével kapcsolatban hozott az Alkotmány egyedi értelmezése alapján. Az Alkotmánybíróság ismét állást foglalt az ügyben.^[77]

[89] Az alkotmányos vita jogtudományi berkekben is tovább folyt. Többek között Jobbágyi Gábor a méhmagzat életjogai, Kis János a liberális szabadságjogok, Sándor Judit pedig az antidiszkrimináció alapul és feminista érvelés mentén fejtette ki álláspontját az akkori vitában.^[78]

[90] A magzati élet védelméről szóló törvény elfogadása után is több beadvány kifogásolta a szabályozást. Ezekről a 48/1998. (XI. 23.) AB határozatban döntött az Alkotmánybíróság. A bíróság kifejtette, hogy bár kifejezett rendelkezés nincs a törvényben a jogalanyiságra vonatkozóan, ebből az következik, hogy a magzat nem jogalany. Ebben a határozatban az állam életvédelmi kötelességét is kifejtette a bíróság. A súlyos válsághelyzet akkori definícióját alkotmányellenesnek tartotta a bíróság – ennek nyomán született meg a mai szabályozás.

[91] A 2011-ben elfogadott Alaptörvény II. cikke az emberi méltóság sérthetlenségéből indul ki: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”

[92] Az élet védelmének joga és a terhességmegszakítás kérdése jóval összetettebb, mint a politikai vitákban pusztán életvédelmi és választáspárti megközelítésre való redukálásuk. Helyesen állapítja meg Thérèse Murphy,^[79] hogy a terhességmegszakítás tiltása vagy szigorú korlátozása szemben áll az élet védelmével, hiszen a terhes nőt teszi ki életveszélynek. Az élet védelme és az emberi méltóság tisztelete együttesen jelentkezik azokban a tragikus esetekben, amikor a várandós anya terminális állapotba kerül.^[80]

6.2. A méhmagzat védelme és az abortuszhoz való jog az Egyesült Államokban

[93] A terhesség előrehaladtával fokozatosan kiteljesedő életvédelmi érdekek és az ezzel párhuzamosan csökkenő magánéleti jogok trimeszterenként más állami beavatkozást engedő rendszere a Roe v. Wade esetre^[81] vezethető vissza. Az ügyben 1973-ban hozott döntés a terhességmegszakítás alkotmányos felfogását máig meghatározza az Egyesült Államokban. Az eljárásban Jane Roe nevet viselő, de valójában Norma McCorvey Texas államban dolgozott, amikor harmadik gyermekével teherbe esett. Mivel esélye sem volt 1969-ben arra, hogy a terhességmegszakítás miatt a már akkor is engedékenyebb Kaliforniába utazzon, barátai tanácsára megpróbálta érvényesíteni a testi önrendelkezést is magában foglaló magánéleti jogait. Két frissen végzett jogász nő vállalta el és vitte sikerre az ügyét, de a terhességmegszakítás természetéből adódóan a hosszas jogi procedúra az ő terhességére már nem jelentett megoldást. Blackmun bírónak 18 hónapjába telt, mire írásba foglalta a döntést, amely nemcsak az Egyesült Államok abortuszról kialakított alkotmányos felfogását meghatározó döntés, de a világ számos más bírósága által is idézett és széles körben ismert jogesetté vált. A döntés alátámasztásának máig tartó sikere talán abban áll, hogy miközben megkísérelte a teológiai és filozófiai felfogásokat is figyelembe venni, végül a jog keretein belül maradt: felismerte, hogy az egymással kibékíthetetlen ellentétben álló morális felfogások felett nem bíraskodhat a jog. A jog csupán arra a szerepre vállalkozhat, hogy az állami szabályozás alkotmányos kereteit szabja meg. Ez pedig nem morális helytelenítés vagy támogatás. A bírói döntés zseniális jogi kompromisszum, az egymással szöges ellentétben álló nézetek kibékítése azáltal, hogy a terhesség teljes időtartamát nem egységesnek fogja fel a jogok gyakorlása szempontjából, hanem azt trimeszterekre bontva, háromszor ismétli meg a jogi analízist. Noha McCorvey végül megszülte gyermekét, a döntés azóta is számos nehéz helyzetbe került nő reprodukciós jogának az alapja.

[94] A 2021 őszi kialakuló alkotmányos vita fókuszában a Texas állam által elfogadott „szívverési törvény”^[82] áll, amely megtiltja az abortuszt attól a pillanattól kezdve, hogy magzati szívverés észlelhető, tehát nagyjából hat héttel a fogantatás után. A hathetes határidővel szemben számos ellenérv hozható fel. Mivel sok terhesség a korai szakaszban természetes úton is megszakad, ez az új szabályozás sok esetben felesleges terhességmegszakításokhoz vezethet. A texasi törvény nem enged kivételt a nemi erőszak útján létrejött terhesség esetén sem, így a szűk, másfél hónapos határidő megalázó helyzetet eredményezhet: embertelen bánásmód arra kényszeríteni az áldozatot, hogy egy súlyos traumát és rendőri procedúrát követően, esetleg a terhesség felőli bizonyosság nélkül végeztesse abortuszt. A Roe v. Wade esetben az abortusz korlátozására lehetőséget adó időhatár az életképesség, azaz nagyjából a harmadik trimeszter kezdete, amikor a

méhmagzat már képes az anyai szervezettől függetlenül is életben maradni. A Roe v. Wade által megállapított szabály szerint az abortusz megtiltása az életképesség kialakulásáig alkotmányellenes.

[95] 2021. augusztus 30-án a Reprodukív Jogok Központja sürgősségi kérelmet nyújtott be az Egyesült Államok Legfelső Bíróságához, hogy megakadályozza a törvény hatálybalépését (*Whole Woman's Health v. Jackson*). A Legfelső Bíróság 2021. szeptember 1-jén egy 5–4 arányban elfogadott döntésben elutasította az indítványt, mondván, léteznek más jogorvoslati lehetőségek. A Legfelső Bíróság döntése nyomán a texasi törvény hatályba lépett, holott azt a testület megakadályozhatta volna. A terhességmegszakítás ellenzői a döntést követően radikális fordulatot várnak a terhességmegszakítás eddigi amerikai alkotmányos gyakorlatában is. A 2021 őszen hozott döntést azért is övezi nagy figyelem, mert a bírák passzivitása arra utal, hogy a jövőben felülbírálhatják a Roe v. Wade eset lassan ötven éve kialakított kompromisszumát.

[96] A Roe v. Wade esetet követő legfontosabb amerikai döntés, a Casey-eset^[83] alkotmányos szempontból már elfogadhatónak tart bizonyos korlátozásokat a terhesség első trimeszterében is, amennyiben azok nem jelentenek elviselhetetlen terhet (*undue burden*) az állapotos nő számára. A bíróság álláspontját három bíró, O'Connor, Kennedy és Souter bíró fogalmazta meg. Bár ez a döntés nagyobb fokú beavatkozást enged a terhesség első trimeszterében is, akár konzultációs eljárást vagy kötelező gondolkodási idő közbeiktatását is lehetővé téve, de összességében nem érintette azt a jogot, hogy az állapotos nő dönthessen a terhességmegszakítás kérdésében az első trimeszter ideje alatt

[97] A Roe v. Wade trimeszterben való gondolkodását nemcsak az életvédő álláspont igyekszik erodálni, de ellentétes oldalról a kései terhességmegszakítás lehetőségeinek bővülése is ezt eredményezheti.

7. Az emberi élet védelme a biotechnológiák vonatkozásában

[98] Az ovideói egyezményt Magyarországon a *2002. évi VI. törvény*^[84] hirdette ki. Az egyezmény nem szól sem arról, hogy mikortól védendő az emberi élet, sem magáról az élet védelméről. Ugyanakkor a 2. cikkben kimondja, hogy „[a]z emberi lény érdeke és jóléte a társadalom vagy a tudomány pusztá érdekével szemben mindenkor elsőbbséget élvez”. Fontos leszögezni, hogy az élet védelmével szemben az *emberi lény védelme* kerül előtérbe. Ez azért is lényeges, mert a biotechnológiai kutatásokban az állatok védelme, a biológiai sokféleség védelme és számos más fontos jogi érdek szerepel, amelyek egyaránt az élet védelmeként foghatók fel. Ugyanakkor ez az egyezmény nemcsak a személyről szól, nemcsak a már megszületett embert vonja az egyezmény hatálya alá, hanem rendelkezik az emberi genomról és az *in vitro* embriókról is.

7.1. Az embrió védelme

[99] Az *embrió életének védelméről* meg kell különböztetni az *embrió védelméről*, vagyis az embrió entitásának *tiszteletéről*. Ezek az elvek a testen kívül létrejött embrióra vonatkoznak. Érvényesítésük nem azt jelenti, hogy az embrió életét tilos kioltani, hanem csupán azt, hogy az embrión nem lehet vagy csupán csak fejlődésének meghatározott időtartamáig lehet beavatkozást, kutatást végezni. A Warnock-jelentés^[85] óta kikristályosodott az az elv, hogy az embrión kutatást csupán a megtermékenyítést követő 14. napig lehet végezni. De talán ennél is nagyobb jelentősége lehet annak, hogy Nagy-Britanniában komolyan fontolgatják, hogy 14 nap helyett 21 napra emeljék fel az embrión végzett kutatásokra eddig engedélyezett határidőt. Ismeretes, hogy Mary Warnock bárónő híres jelentéséhez fűződik a 14 napos határ. Ő vezette 1982 és 1984 között azt a bizottságot, amelynek munkája a világ első asszisztált reprodukcióra vonatkozó jogi szabályozásához vezetett, és amely mintául szolgált a világ számos országa számára. Érdemes megemlíteni, hogy az etikai tanácsadó testület az Egyesült Államokban is hasonló következtetésre jutott még 1979-ben. A 14

napos határ az embrió fejlődése során megjelenő ún. primitív csík miatt viszonylag egyértelmű választóvonalnak tűnt, talán emiatt is ez az időszak nemzetközileg ismert, elfogadott és megkérdőjelezhetetlen határvonal volt egészen mostanáig.

[100] A hasonló tervezett változtatások előtt is szükséges lenne pontosan megmagyarázni, hogy mi indokolja az eltérést a korábban szinte egybehangzó nemzetközi megállapodástól arról, hogy az embrión csak a megtermékenyítést követő 14. napig lehet kutatni.

[101] Nem sok nemzetközileg is elfogadott támpont létezik a reprodukció jogi szabályozására, de Európában a legtöbb ország elfogadta azt a nemzetközi egyezményt, amely szerint amennyiben az embriókon végzett *in vitro* kutatást törvény megengedi, a törvénynek megfelelő védelmet kell biztosítani az embrió számára. És itt szerepel az is, hogy az emberi embrió létrehozása kutatás céljából tilos.

[102] 2012-ben először történt meg, hogy a preimplantációs genetikai vizsgálat emberi jogi aspektusai az EJOB elé kerültek egy Olaszország ellen benyújtott kérelem kapcsán a Costa és Pavan kontra Olaszország ügyben.^[86] Olaszország meglehetősen szigorú törvénye értelmében ugyanis 2004 óta nem lehet preimplantációs vizsgálatot végezni, ugyanakkor egy későbbi állapotban, ugyanarra az egészségügyi okra alapozva lehet terhességmegszakítást kérni. A törvényi szabályozás e következtetésére és az ebből adódó visszas emberi jogi helyzetre egy olyan olasz pár hívta fel a figyelmet, akiknek már született egy cisztás fibrózisban szenvedő gyermekük, és az anya korábban már hasonló okból terhességmegszakításra is kényszerült. Mivel nem akartak több terhességmegszakítást, ugyanakkor vágytak még egy gyermekre, preimplantációs genetikai vizsgálatot szerettek volna kérni, erre azonban az olasz jog nem adott lehetőséget. A bíróság megállapította, hogy a magánélet és családi élet tiszteletének az EJE 8. cikkében foglalt joga sérül, amikor a jog esetleg ismételt sikertelen terhességnek tesz ki egy nőt, ami egy genetikai vizsgálat révén elkerülhető lenne. Míg Ausztria, Svájc és Olaszország a szigorú, tiltó jogi álláspontot képviseli, Belgium, Csehország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Svédország, Szlovénia engedékeny a preimplantációs genetikai területén.

[103] Az EJOB egyhangúlag úgy ítélte meg, hogy sérült a kérelmezők 8. cikkben biztosított (a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való) joga. A bírák hangsúlyozták az olasz jog következtetését, amely megtagadja a házaspártól az embriószűrést, ugyanakkor engedélyezi az orvos által véghezvitt terhességmegszakítást, ha a magzat a genetikai betegség jeleit mutatta. A bíróság végül arra a következtetésre jutott, hogy a kérelmezők magán- és családi életének tiszteletben tartásához fűződő joga csorbult. Jóllehet a magánéletbe való beavatkozást „törvény írta elő”, és a 8. cikk (2) bekezdése szerinti „legitim cél érdekében” történt, mégis aránytalan volt.

[104] A preimplantációs diagnózissal kapcsolatban óvatosság jellemző a francia szabályozásra, ahol a 2004-ben módosított bioetikai törvény csak szigorúan korlátozott esetekben engedi alkalmazni a preimplantációs genetikai vizsgálatot: akkor, ha az egyik genetikai szülőben jelen van a vizsgálatra okot adó genetikai mutáció. Az embriók közötti válogatás és az ennek következtében kialakuló diszkriminációtól való félelem erősen jelen van a norvég bioetikai vitákban is, s ezzel magyarázható a preimplantációs genetikával szembeni óvatosság. A 2021-es francia bioetikai törvény a mesterséges reprodukciós eljárásokhoz való hozzáférést kiterjesztette, és a genetikai tanácsadás szabályait is részletezte.^[87]

[105] Magyarországon az embriókkal vagy ivarsejtekkel kizárólag engedély alapján, a jóváhagyott kutatási tervnek megfelelően végezhető kutatás.^[88]

[106] Az egészségügyi törvény 180. § (1) bekezdése^[89] fekteti le az embriókkal vagy ivarsejtekkel végezhető kutatások szabályait. Kutatást kizárólag az egészségügyi államigazgatási szerv engedélye alapján, az engedélyben meghatározott dokumentációs rendnek és az egyidejűleg jóváhagyott kutatási tervnek megfelelően, a kutatás célja szerinti szakmai feltételekkel rendelkező egészségügyi szolgáltatónál vagy más kutatóhelyen végezhető kutatás. Az eljárásban a Humán Reprodukciós

Bizottság szakmai-etikai szakkérdésekben szakhatóságként működik közre.

[107] Embrió, ivarsejtet kutatási célra felhasználni kizárólag a 159. § (1) bekezdésében meghatározott kutatási célok érdekében lehet.^[90] Embrió kutatási célból nem hozható létre, kutatáshoz csak a reprodukciós eljárások során létrejött embriót szabad felhasználni az arra jogosultak rendelkezése alapján vagy az embrió károsodása esetén. Embrió állat szervezetébe nem ültethető, emberi és állati ivarsejtek egymással nem termékenyíthetők meg.^[91]

[108] A reprodukciós célú klónozás tilalma több magyar törvényhelyen is szerepel. Reprodukciós eljárás vagy más egészségügyi szolgáltatás, illetve orvostudományi kutatás során embriót több embrió, vagy a fogamzással kialakult tulajdonságoktól eltérő vagy további sajátossággal rendelkező egyed létrehozatalára felhasználni nem lehet, egymással genetikailag megegyező egyedek nem hozhatók létre.^[92]

[109] Az az embrió, amellyel kutatást végeztek, emberi szervezetbe nem ültethető be, kutatáshoz felhasznált ivarsejt reprodukciós eljárás végzéséhez nem alkalmazható. A kutatás során felhasznált embrió – a fagyasztva tárolás idejét nem számítva – legfeljebb 14 napig tartható életképes állapotban, a kutatás tartamát is figyelembe véve.^[92]

[110] A kutatástól megkülönbözteti a törvény az embrió vizsgálatát. A törvény alkalmazása szempontjából nem minősül embriókutatásnak a diagnosztikai vagy gyógykezelési célból, valamint az embrió visszaültetésre vagy beültetésre való alkalmasságának megállapítása érdekében végzett vizsgálat.

[111] A magyar egészségügyi törvény alapján tilos az utód nemének születés előtti megválasztása, kivéve „a nemhez kötötten öröklődő megbetegedések felismerésére vagy a megbetegedések kialakulásának megelőzésére”.^[93]

[112] Egyébiránt az embrió genetikai jellemzői a születendő gyermek várható betegségének megelőzése, illetőleg kezelése céljából változtathatóak meg, a cél szerint feltétlenül szükséges mértékben és módon.

[113] Talán a legtöbb vitát kiváltó kitétele a magyar törvénynek az a homályos utalás, amely szerint az embrió sejtjeit szétválasztani kizárólag a születendő gyermek valószínűsíthető megbetegedésének, az embrió károsodásának megállapítása érdekében lehet. De hogy milyen betegségek, állapotok feltárását jelentheti ez, ahhoz kevés ez az egyetlen lakonikus mondat, amely ráadásul lassan húsz éve íródott.

[114] Az emberi reprodukció jogi és etikai kérdéseiről a magyar szakirodalomban is számos mű született.^[94]

[115] A génszerkesztés valószínűleg újabb kihívások elé állítja majd az embrió védelmének különböző felfogásait vallókat. Az élet védelme ugyanis itt épp az új eljárás elfogadását sürgetné olyan esetekben, amikor a genetikai beavatkozás hiányában étellel összeegyeztethetetlen súlyos betegség vagy állapot alakulna ki. Másrészt az emberi élet szentsége, amennyiben az az emberi génállományba való beavatkozás tilalmát is átfogja, épp e beavatkozás ellen szolgált ellenérveket. 2016 júniusában az amerikai kutatók, ha lehet, még messzebbre merészkedtek, amikor bejelentették, hogy egy tízéves kutatás keretében, amelyet Humán Genomírás Programnak kereszteltek, a teljes emberi génkészletet kívánják szintetikus úton előállítani. A hírt követően máris sokan szintetikus, szülő nélküli emberi lényeket vizionálnak. A kutatási program valójában sokkal inkább az ember genetikai modellezési kísérletének tekinthető, amely számos terápiás előnnyel is kecsegtet. Mindez jól illeszkedik a genetikai írásbeliség megjelenésével abba a biotechnológiai korszakba, amikor az ember gének, molekulák szintjén értelmezzük az emberi életet, és egyre inkább beleszerkesztünk abba.

[116] Szintén komoly vitákat váltott ki a médiában „háromszülős” embrióknak nevezett eljárás, amelyben a petesejt két különböző személytől származik, így hoznak létre embriót. Nagy-

Britanniában engedélyezték a mitokondriális betegségek kezelésére alkalmazható mitokondriumcserét. A több fajtól származó ún. *hibrid embrió* létrehozására, amelyet a magyar törvények tiltnak, kutatási célból szintén történtek már kísérletek. 2008-ban a Newcastle-i Egyetemen emberi bőrsejtek genetikai anyagát szarvasmarhákból kinyert petesejtekbe juttatták be.

[117] 2011-ben egy szabadalmi ügyben az Európai Unió Bírósága a blasztocitát is embriónak minősítette a szabadalmi korlátozások szempontjából, továbbá a megtermékenyítetlen petesejtet is, ha az képes az egyedül fejlődésre. 2014-ben egy szűznemzési eljárás szabadalma kapcsán (a C-364/13. számú ügyben hozott ítéletben) a bíróság kifejtette: ahhoz, hogy „emberi embriónak” legyen tekinthető a megtermékenyítetlen emberi petesejt, feltétlenül rendelkeznie kell az emberi egyedül fejlődés képességével. A bíróság érvelése szerint tehát önmagában az a tény, hogy a szűznemzéssel aktivált emberi petesejt fejlődési folyamata beindul, még nem elegendő ahhoz, hogy azt „emberi embriónak” lehessen tekinteni, ezzel némiképp szűkítette a korábbi ügyben hozott embrióértelmezését.

7.2. Embriók védelme és az őssejtkutatás kapcsolata

[118] Ha a fent említett esetekhez még hozzávesszük az őssejtkutatások embrióként viselkedő, de valójában nem embrióból előállított indukált pluripotens őssejtjeit,^[96] mára már teljes a zavar az embrió fogalma körül.

[119] Az embrió és az őssejt nemcsak az embrionális őssejtkutatásokban, de etimológiailag is összefügg egymással. Ernst Haeckel (német zoológus és filozófus) használta először azt a szót, hogy *Stammzelle*, még 1877-ben. A német kifejezés fordítása aztán sok más nyelvbe is átkerült hasonló jelentéssel. Érdemes megemlíteni, hogy Haeckel a kifejezéssel éppenséggel a megtermékenyített petesejtre utalt.

[120] Van tehát testen belüli megtermékenyítéssel létrejött, valamint testen kívüli megtermékenyítéssel létrehozott, továbbá spermiuminjektálás révén létrejött (ún. ICSI-vel), mitokondriumcserével létrehozott, mesterségesen és talán hamarosan szintetikus előállított, génszerkesztett, klónozott, valamint biotechnológiai úton előállított embrionális őssejtként viselkedő indukált őssejt is. Mindezek a fogalmak beletartozhatnak az embrió fogalmába.

[121] Félő, hogy a közvélemény, vagy akár azok az etikai testületek, amelyek ilyen protokollok elbírálására hivatottak, nem teljesen értik a hirtelen felgyorsuló embriókutatás, génszerkesztés körüli bizakodó tudományos és szabadalmi lelkesedést. Bár munkaigényes dolog, de sokkal több magyarázatra, vitára lenne szükség. Néha meg kellene állni egy pillanatra, hogy tisztázzuk, most épp mit is értünk az embrió fogalmán.

8. Az emberi élet védelme járvány idején

[122] A 2020–2021-ben a világon végigsöprő Covid-19 járvány rendkívüli intézkedések meghozatalához vezetett a világ számos részén. Gyógykezelések váltak hirtelen hozzáférhetetlenné, egyes túlterhelt intenzív osztályokon sorolási vagy triázsszabályokat hoztak annak eldöntésére, hogy ki kapjon életmentő gyógykezelést. Az élethez való jog biztosítékai számos ponton meggyengültek, az egyén gyógykezelési igényeit kollektív, járványkezelési szempontok írták felül. A Magyar Orvosi kamara is hozott egy ilyen ajánlást: az „Etikai megfontolások az orvosi erőforrások elosztásához COVID-19-pandémia idején Magyarországon”^[97] címmel 2020 áprilisában megjelent dokumentumában arra az esetre fogalmaz meg ajánlásokat, amikor egyszerre több életveszélyes állapotú beteg gyógykezeléséről kell dönteni. A járvány csitulásával az emberi jogok, köztük az emberi élet és egészség védelme remélhetően megerősödve kerül ki a jogok átmeneti korlátozásából. A világméretű pandémia ráirányította a figyelmet az emberi élet esendőségére.

9. JEGYZETEK

- [1] Alan GEWIRTH: „Are There Any Absolute Rights?” in Jeremy WALDRON (szerk.): *Theories of Rights*, Oxford, Oxford University Press, 1984, 91.
- [2] Biblia. Teremtés könyve 4.10–11.
- [3] Biblia. Teremtés könyve 9.6.
- [4] Biblia. János első levele 3.15.
- [5] Biblia. Máté evangéliuma 5.21.
- [6] Thomas HOBBS: *Leviatán I.*, Budapest, Kossuth, 1999 [1651], 172.
- [7] John LOCKE: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*, Budapest, Gondolat, 1986 [1690], 134.
- [8] LOCKE (7. j.) 58.
- [9] [Declaration and Resolves of the First International Congress](#), October 14, 1774.
- [10] 1776. július 4-én fogadta el a Második Kontinentális Kongresszus a 13 amerikai gyarmat függetlenségi nyilatkozatát, amelyben kinyilvánították önállóságukat a Brit Birodalommal szemben. A Thomas Jefferson által szerkesztett dokumentum egyúttal jelezte egy új állam, az Amerikai Egyesült Államok születését, amely az 1783-as párizsi békével nyerte el teljes függetlenségét.
- [11] [Déclaration des Droits de l’Homme et du Citoyen de 1789](#).
- [12] [Elfogadva és kihirdetve az ENSZ Közgyűlésének 217 A \(III\) határozata alapján, 1948. december 10-én.](#)
- [13] Hatodik kiegészítés az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez, a halálbüntetés eltörléséről Strasbourg, 1983. április 28.
- [14] Tizenharmadik kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez, a halálbüntetés eltörléséről minden körülmények között, Vilnius, 2002. május 3.
- [15] [Elfogadta az Emberi Jogokról Szóló Amerika-közi Konferencia a Costa Rica-i San José-ban, 1969. november 22-én.](#)
- [16] Márton VARJU: *European Union Human Rights Law. The Dynamics of Interpretation and Context*, Cheltenham, Edward Elgar, 2014, 8.
- [17] ZAKARIÁS Kinga: „Élethez való jog” in LAMM Vanda (szerk.): *Emberi jogi enciklopédia*, Budapest, HVG-ORAC, 2018, 279–285.
- [18] *Salman v. Turkey* (Application No. 21986/93) 29 June 2000.
- [19] *McCann and Others v. the United Kingdom* (Application no.18984/91) 29 September 1995.
- [20] *Kılıç v. Turkey* (Application no. 22492/93) ECHR 2000-III.

- [21] *Hilda Hafsteinsdóttir v. Iceland* (Application no. 40905/98) ECHR 8 September 2004.
- [22] *Hilda Hafsteinsdóttir v. Iceland* (21. j.) 59.
- [23] Egyesült Nemzetek Szervezete *Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials*.
- [24] *McCann and Others v. the United Kingdom* (Application no. 18984/91) 27. September 1995.
- [25] *Lopes de Sousa Fernandes v. Portugal* (Application no. 56080/13) ECHR, 19 December 2017.
- [26] *Mehmet Şentürk and Bekir Şentürk v. Turkey* (Application no. 13423/09) ECHR 9 April 2013 [09/07/2013].
- [27] *Asiye Genç v. Turkey* (Application no.24109/07) 27 April 2015.
- [28] *A Magyar Népköztársaság Alkotmánya, 1949. évi XX. törvény* VIII. fejezet, Az állampolgárok jogai és kötelességei 45. § (1) bekezdés.
- [29] *1949. évi XX. törvény* 47. § (1) bekezdés.
- [30] *1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről*.
- [31] ZAKARIÁS Kinga: „Az emberi méltósághoz való jog” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András), (2018), 8–12.
- [32] ZAKARIÁS Kinga: „Az élethez, valamint a testi épséghez való jog kapcsolata az emberi méltósághoz való joggal a német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában” *Jogtudományi Közlöny* 2015/10, 501.
- [33] Steven R. KEENER – Javier VASQUEZ: „A Life Worth Living: Enforcement of the Right to Health through the Right to Life in the Inter-American Court of Human Rights” *Columbia Human Rights Law Review* Spring, 2009, 595.
- [34] *Olga Tellis and Others v. Bombay Municipal Corporation and Others* [1986] AIR SC 180 (Supreme Court of India), [1985] SCR Supl. (2) 51.
- [35] NAVRATYIL Zoltán: *A gyermek mint „kár”?* Budapest, Pázmány Press, 2019.
- [36] ZAKARIÁS (32. j.) 502.
- [37] *Az Európai Unió Alapjogi Chartája* (2016/C 202/02), Hivatalos Lap, C-202/389, 2016. június 7.
- [38] ABH 1991, 258, 268.
- [39] STIPTA István: „Cesare Beccaria és kora” in *250 éves a Dei delitti e delle pene: tanulmányok Cesare Beccariáról*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2015, 11–32.
- [40] *1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről*.
- [41] Cass R. SUNSTEIN – Adrian VERMEULE: „Is Capital Punishment Morally Required? Acts, Omissions, and Life-Life Tradeoffs” *Stanford Law Review* December 2005, 703–750.
- [42] *Mustafayev v. Azerbaijan* (Application no. 47095/09) ECHR 4 May 2017 [04/08/2017].
- [43] *Ciechońska v. Poland* (Application no. 19776/04) ECHR June 2011 [14/09/2011].
- [44] Shai J. LAVI: *The Modern Art of Dying*, Princeton, Princeton University Press, 2005.
- [45] Bár az Egyesült Államokban széles körben alkalmazzák az ún. DNR (*do not resuscitate*, magyarul „ne élesszenek újra”) rendelkezéseket, a terminológia jelentőségét mutatja, hogy a DNR rövidítés felváltása az ANR rövidítéssel (azaz: *allow natural death*, magyarul „hagyjanak természetes módon meghalni”) jelentősen megváltoztathatja az eutanáziát támogatók arányát. Lásd Sandy S. VENNEMAN

– P. NARNOR-HARRIS – M. PERISH – M. HAMILTON: „'Allow Natural Death' versus 'Do Not Resuscitate': Three Words that Can Change Life" *Journal of Medical Ethics* January 2008, 2–6.

[46] A hagyományos hivatásrendi megközelítés, amely szerint az élet lezárása, a halál siettetése csupán orvosi kérdés, mindmáig sok helyen torzítja a szabályozáson vagy eseti jogon alapuló modelleket.

[47] Itt nem kívánunk az eutanázia egyes módozatait eltérő módon definiáló vitában részletes nézetet kifejteni. Egy korábbi írásban Sajó Andrással már kifejtettük, hogy miért nem megfelelő a számos, eltérő történelmi, politikai, orvosi és jogi minősítésű esetet egységesen eutanáziának nevezni. Most is úgy vélem, hogy nem az eutanázia újabb és újabb definíciója viszi előbbre a vitát. Büntetőjogunk jelenleg nem ismeri ezt a fogalmat, egészségügyi törvényünk pedig a betegek jogai oldaláról közelíti meg ezt a kérdést. Jelen írásomban nem kívánom részletesen elemezni az eutanázia egyes eseteinek elhatárolási problémáit. Mint azt Sajó Andrással már egy 1996-ban megjelent írásban kifejtettük, az eutanázia kifejezés széles köznyelvi jelentéstartalma miatt a jogi érvelés számára ilyen formában használhatatlan és pontosításra szorul. Vö. SAJÓ András – SÁNDOR Judit: „A gyógyíthatatlannak vélt »halálos« beteg jogi helyzete a tételes jog tükrében" *Magyar Tudomány* 1996, 771–790. A főként a német jogdogmatika ihlette összefoglaló munkájában Filó Mihály is részletesen elemezte az egyes eutanáziaalakzatokat és azok jogi megítélését. FILÓ Mihály: *Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban*, Budapest, ELTE Eötvös, 2009.

[48] John GRIFFITHS: „Assisted Suicide in the Netherlands: The Chabot Case" *The Modern Law Review* 1995, 232–248.

[49] *State v. Chabot*, Holland Legfelső Bíróság, Büntetőjogi Tanács, 1994. június 21, no. 96.972. (Nederlandse Jurisprudentie 1994, nr. 656, Tijdschrift voor Gezondheidsrecht, 1994-6, nr. 47.), bővebben lásd GRIFFITHS (48. j.).

[50] A Rimmelink-jelentések publikációi (első, második és harmadik jelentés): Paul J. VAN DER MAAS – Johannes J. M. VAN DELDEN – Loes PIJNENBORG – Caspar W. N. LOOMAN: „Euthanasia and Other Medical Decisions Concerning the End of Life" *Lancet* 1991, 669–674.; Paul J. VAN DER MAAS – Johannes J. M. VAN DELDEN – Loes PIJNENBORG: „Euthanasia and Other Medical Decisions Concerning the End of Life, An Investigation Performed Upon Request of the Commission of Inquiry into the Medical Practice Concerning Euthanasia" *Health Policy* 1992/1–2., vi–x, 1–262.; Johannes J. M. VAN DELDEN – Loes PIJNENBORG – Paul J. VAN DER MAAS: „The Rimmelink Study Two Years Later" *The Hastings Center Report* 1993, 24–27.; Bregje D. ONWUTEAKA-PHILIPSEN – Agnes VAN DER HEIDE – Dirk KOPER – Ingeborg KEIJ-DEERENBERG – Judith A. C. RIETJENS – Mette L. RURUP – Astrid M. VRAKKING – Jean Jacques GEORGES – Martien T. MULLER – Gerrit VAN DER WAL – Paul J. VAN DER MAAS: „Euthanasia and Other End-of-Life Decisions in the Netherlands in 1990, 1995, and 2001" *Lancet* 2003, 395–399.

[51] Burial and Cremation Act (Wet op de lijkbezorging).

[52] Wet toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding (angolul: *Review Procedure Act*, magyarul: felülvizsgálati eljárásról szóló törvény). 2002 áprilisában lépett hatályba a [Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden 2001](#); 194.

[53] Az egyik legkorábbi törvényhozási kísérlet 1936-ban Nagy-Britanniában történt. Lord Ponsoby által felvezetett törvényjavaslat az önkéntes eutanáziáról igen bonyolult eljárási garanciákat tartalmazott. Az eutanázia kivitelezése a békebíró, az ügyvéd, az orvos, az egyházi személy, a nővér és egy hivatalos tanú jelenlétében inkább a kivégzések végrehajtására emlékeztetett, mintsem a méltóságteljes, csendes „kivonulásra". A törvényjavaslatot 35:14 arányban végül is leszavazták. Lásd még David ORENTLICHER – Judit SÁNDOR: „Decisions at the End of Life" in David ORENTLICHER – Tamara HERVEY (szerk.): *The Oxford Handbook of Comparative Health Law*, Oxford, Oxford University Press, 2021.

- [54] Az oregoni törvényt (*Death with Dignity Act*) másodszer 1997-ben terjesztették be, miután előzőleg elhalasztották a hatálybalépését. A törvény csak az orvosi segítséggel keresztülvitt öngyilkosságot engedélyezi (Margaret P. BATTIN – Agnes VAN DER HEIDE – Linda GANIZINI – Gerrit VAN DER WAL – Bregje D. ONWUTEAKA-PHILIPSEN: „Legal Physician-Assisted Dying in Oregon and the Netherlands: Evidence Concerning the Impact on Patients in ‘Vulnerable’ Groups” *Journal of Medical Ethics* 2007/10., 591–97).
- [55] Természetesen a szabályozási modell is időnként bírói megmérettetésen eshet át, mint például Oregon esetében: *Oregon v. Ashcroft*, 102 F. Supp. 2d 1077 (D. Or. 2002), *Oregon v. Ashcroft*, 368 F.3d 1118 (9th Cir. 2004).
- [56] *In re Quinlan* 355 A.2d 647 (N.J. 1976); Cert. denied, sub nom. *Garger v. New Jersey*, 429 U.S. 922 (1976).
- [57] *Cruzan v. Director, Missouri Department of Health*, 497 U.S. 261 (1990), 110 S. Ct. 2841, 111 L. Ed.2d 224.
- [58] *Schloendorff M. E. v. The Society of The New York Hospital* 105 N.E. 92, 93. (N.Y. 1914).
- [59] *Washington v. Glucksberg*, 117 Sup. Ct 2258, 138 L. Ed. 2d 772 (1997).
- [60] *Vacco v. Quill*, 521 U.S. 793, 117 Sup. Ct 2293 (U.S. 1997).
- [61] Az amerikai esetjog alkotmányjogi elemzését lásd Violeta BEŠIREVIĆ: *Euthanasia: Legal Principles and Policy Choices*, Firenze, European Press Academic Publishing, 2006.
- [62] Ronald DWORKIN – Thomas D. R. NAGEL – Robert NOZICK – John RAWLS – Thomas SCANLON – Judith Jarvis THOMSON: „The Philosophers’ Brief, Amicus Curiae” in Margaret P. BATTIN – Rosamond RHODES – Anita SILVERS (szerk.): *Physician Assisted Suicide*, New York, Routledge, 1998, 431–441.
- [63] *Pretty v. the United Kingdom* (Application no. 2346/02 ECHR 29 April 2002).
- [64] *Lambert and Others v. France* (Application no. 46043/14) ECHR 5 June 2015.
- [65] Ley Orgánica 3/2021, de 24 de marzo, de regulación de la eutanasia.
- [66] BLASSZAUER Béla: *A jó halál*, Budapest, Gondolat, 1984.
- [67] Judit SÁNDOR: „A missing sentence” *Bulletin of Medical Ethics* no. 66, 1991, 19.
- [68] JELENCZKI István: *Haláljog I-II.* (dokumentumfilm, 1993).
- [69] SAJÓ-SÁNDOR (47. j.) 771–790.
- [70] KMETTY Ildikó – TAKÁCS Albert: „Az eutanáziához való jog: Indítvány az Alkotmánybírósághoz” *Fundamentum* 2003/1, 125–133.
- [71] HEGEDŰS Katalin (szerk.): *A palliatív ellátás alapjai*, Budapest, Semmelweis, 2002.
- [72] SÁNDOR Judit: „Az eutanázia mint politikai kérdés” in FILÓ Mihály (szerk.): *Párbeszéd a halálról: Eutanázia a jogrend peremén*, Budapest, Lege Artis Medicinae, 2011, 83–95.
- [73] VISSY Beatrix: „Méltatlan figyelem a méltó halál kérdésének: Széljegyzetek az Alkotmánybíróság második eutanázia határozatához” *Állam- és Jogtudomány* 2016/4, 56–74.
- [74] *Vo v. France* (Application no. 53924/00) ECHR 8 July 2004.
- [75] *Gonzales v. Carhart* 550 US 124 (2007).
- [76] 1992. évi LXXIX. törvény 5. § (1) bekezdés.
- [77] *Mustafayev v. Azerbaijan* (Application no. 47095/09) Judgment 4 May 2017.
- [78] Lásd a *Fundamentum* tematikus számának írásait: PAKSY Mária és JOBBÁGYI Gábor: *A Pacem in Utero Egyesület beadványa az Alkotmánybírósághoz*; KIS János: *Az Alkotmánybíróság a*

terhességmegszakításról; Kim Lane SCHEPPELE: Európai alkotmányos konszenzus az abortuszról; SÁNDOR Judit: Újabb érvek a terhességmegszakítás alkotmányosságáról; *Fundamentum* 1998/3.

[79] Thérèse MURPHY: *Health and Human Rights*, Oxford, Hart Publishing, 2013, 162.

[80] SÁNDOR Judit: „Életvégi döntés életről és halálról” *Állam. és Jogtudomány* 2016/4, 40–55.

[81] *Roe v. Wade* 410 U.S. 113 (1973).

[82] *Texas Heartbeat Act* (Senate Bill 8 (SB 8) and House Bill 1515 (HB 1515), beterjesztve 2021. március 11-én.

[83] *Planned Parenthood v. Casey*, 505 U.S. 833 (1992).

[84] 2002. évi VI. törvény az Európa Tanácsnak az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására tekintettel történő védelméről szóló, Oviedóban, 1997. április 4-én kelt Egyezménye: Az emberi jogokról és a biomedicináról szóló Egyezmény, valamint az Egyezménynek az emberi lény klónozásának tilalmáról szóló, Párizsban, 1998. január 12-én kelt Kiegészítő Jegyzőkönyve kihirdetéséről.

[85] Warnock Report Report of the Committee of Inquiry into Human Fertilisation and Embryology.

[86] *Costa and Pavan v. Italy* (Application no. 54270/10) 11 February 2013.

[87] LOI n° 2021-1017 du 2 août 2021 relative à la bioéthique.

[88] 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről 180. § „(1) Embriókkal vagy ivarsejtekkel kizárólag

a) az egészségügyi államigazgatási szerv engedélye alapján,

b) az engedélyben meghatározott dokumentációs rendnek és az egyidejűleg jóváhagyott kutatási tervnek megfelelően, és

c) a kutatás célja szerinti szakmai feltételekkel rendelkező egészségügyi szolgáltatónál vagy más kutatóhelyen végezhető kutatás. Az eljárásban a 186. § szerinti Humán Reprodukciós Bizottság szakmai-etikai szakkérdésekben szakhatóságként működik közre.

(2) Embrió, ivarsejtet kutatási célra felhasználni kizárólag a 159. § (1) bekezdésében meghatározott kutatási célok érdekében lehet.

(3) Embrió kutatási célból nem hozható létre, kutatáshoz csak a reprodukciós eljárások során létrejött embriót szabad felhasználni az arra jogosultak rendelkezése alapján vagy az embrió károsodása esetén.

(4) Embrió állat szervezetébe nem ültethető, emberi és állati ivarsejtek egymással nem termékenyíthetők meg.

(5) Reprodukciós eljárás vagy más egészségügyi szolgáltatás, illetve orvostudományi kutatás során embriót több embrió vagy – a 182. § (1)-(2) bekezdéseiben foglalt kivétellel – a fogamzással kialakult tulajdonságoktól eltérő vagy további sajátossággal rendelkező egyed léteztetésére felhasználni nem lehet, egymással genetikailag megegyező egyedek nem hozhatók létre.”

[89] Megállapította a 2009. évi LVI. törvény 190. § (7) bekezdése. Hatályos: 2009. október 1-jétől. Ezt követően indult és megismételt eljárásokban kell alkalmazni.

[90] Eütv. 180. § (2) bekezdés.

[91] Eütv. 180. § (4) bekezdés.

[92] Eütv. 180. § (5) bekezdés.

[93] Eütv. 181. § (1) bekezdés.

[94] Eütv. 182. § (1) bekezdés.

[95] NAVRATYIL Zoltán: *A varázsló eltöri pálcáját? A jogi szabályozás vonulata az asszisztált humán reprodukciótól a klónozásig*, Budapest, Gondolat, 2012; SÁNDOR Judit: *Az én molekulám: Bioetika és emberi jogok a XXI. század elején*, Budapest, L'Harmattan, 2016.

[96] Az indukált pluripotens őssejteket (iPS) sejteket mesterségesen hozzák létre szomatikus sejtekből, de az iPS sejtek hasonló tulajdonságokkal bírnak, mint az embrionális őssejtek.

[97] Magyar Orvosi Kamara: *Etikai megfontolások az orvosi erőforrások elosztásához COVID-19-pandémia idején Magyarországon.*